

Na de top uit het dal?

De economische top in Bonn van de leiders van de zeven belangrijkste westerse industrielanden (te zamen goed voor meer dan de helft van het bruto mondiaal produkt) was voorbestemd te slagen. Niet zozeer omdat vier van de zeven deelnemers tevoren op de Europese conferentie in Bremen in beginsel overeenstemming hadden bereikt over een monetair plan dat steun voor de zwakke dollar en daarmee voor de internationale wisselkoersstabiliteit zou kunnen betekenen, maar vooral omdat het risico van falen te groot was. Als geen concrete resultaten zouden worden geboekt, zou de kans groot zijn dat op korte termijn een nieuwe dollarcrisis zou uitbreken of dat een nieuwe ronde van protectionistische maatregelen op gang zou komen met alle gevaren voor verdere recessie van dien. Thans is voor korte tijd de druk op de ketel enigszins verminderd.

De betrokken regeringsleiders hebben concrete afspraken gemaakt: West-Duitsland zal zijn economie een extra impuls geven van omstreeks twaalf miljard Duitse marken; de Verenigde Staten zullen hun olie-import beperken om te proberen hun gigantische betalingsbalanstekort te verminderen en zij zullen zich meer inspannen om de inflatie te beteugelen; Japan stelt zijn binnenlandse markt meer open voor buitenlandse produkten en remt zijn exportgroei af en ook de andere landen leveren hun bijdragen om de groei te bevorderen en de inflatie te bestrijden. Het is echter de vraag of dit alles voldoende is om de economie weer in het rechte spoor te brengen en de weg naar economisch herstel van de wereldwijde recessie in te slaan. De optimistische verklaringen na afloop van de conferentie uit de monden van de regeringsleiders — die bij zo'n gelegenheid immers vooral vertrouwen moeten uitstralen — hebben de twijfels daaraan niet geheel weg kunnen nemen.

1. In de eerste plaats moet worden afgewacht of de goede voornemen van de conferentiedeelnemers ook in de respectieve parlementen een even gunstig onthaal zullen vinden en of de krachtige taal die is gesproken aanleiding zal geven tot een even krachtig beleid. Met name het Amerikaanse congres heeft er herhaaldelijk blijk van gegeven de grootste moeite te hebben met de energieplannen van Carter en het valt niet te verwachten dat het zich nu plotseling wel gemakkelijk zal schikken in het optrekken van de olieprijs naar wereldmarktniveau, hetgeen nodig is om de substitutie-effecten hun heilzame werking te laten verrichten. In West-Duitsland kampt bondskanselier Schmidt met grote verdeeldheid over de stimuleringsplannen; verdeeldheid die nog wordt gevoed door de becijferingen van de Duitse economische instituten die aantonen dat de positieve invloed van de maatregelen op de economische groei voor andere landen uiterst marginaal is. En hoe groot nu eigenlijk de Japanse bereidheid is tot een werkelijke liberalisatie van de invoer dient men zich in goede af te vragen.

2. Om zaken te kunnen doen op een topconferentie moet de groep deelnemers wellicht niet te groot zijn, maar de afwezigheid van vertegenwoordigers van de OPEC-landen moet toch als een groot gemis worden beschouwd, te meer

daar aan de betekenis van deze landen voor een op economisch herstel gerichte strategie door de aanwezigen geheel is voorbijgegaan. De voortdurende transfer van valuta's naar de OPEC-landen oefent nog steeds een belangrijke deflatoire invloed uit op de wereldeconomie en elk plan dat de economische groei wil stimuleren en de inflatie bestrijden zal aandacht moeten besteden aan de vraag hoe de oliedollars op verantwoorde wijze weer in de economische kringloop kunnen worden teruggesluisd. Het niet meedoen van de olielanden aan een op economisch herstel gericht beleid, zal aan de effectiviteit van dat beleid sterk afbreuk doen.

3. Te betreuren valt het verschuiven van de behandeling van de problemen van de ontwikkelingslanden naar een later tijdstip. Hoewel de Noord-Zuid-problematiek op de agenda stond, is dit punt geheel onder tafel geraakt. Afgezien van de Japanse toezegging om de ontwikkelingshulp te verdubbelen (merk op dat tweemaal weinig nog niet veel is) is vrijwel niets bereikt. Over de internationale industriële herstructurering (het verplaatsen van bepaalde bedrijfstakken uit westerse landen naar ontwikkelingslanden; toch een zaak met verregaande economische consequenties) is met geen woord gerept. Dit voorbijgaan aan vraagstukken die de derde wereld betreffen, moet vooral frustrerend zijn voor de onderhandelaars in Genève die in het kader van de Tokio-ronde tot nu toe met weinig resultaat een verlaging van de douanetarieven proberen te bereiken.

4. Op monetair gebied is in Bonn geen enkele voortgang gemaakt. De Amerikanen hebben zich niet uitgelaten over de Europese monetaire plannen die in Bremen onderwerp van gesprek zijn geweest, noch op andere wijze aangegeven hoe op korte termijn de grote wisselkoersfluctuaties, die een belemmering vormen voor de internationale handel, zouden kunnen worden gedempt.

5. Internationaal kan men wel overeenstemming bereiken over de doelstellingen op het gebied van groei en inflatie, maar daarmee wordt nog niet de druk weggenomen die op nationaal niveau wordt uitgeoefend om de eigen industrie te beschermen en de eigen werkgelegenheid veilig te stellen. Aan deze druk kunnen klaarblijkelijk maar weinig regeringen voldoende weerstand bieden, misschien ten dele omdat protectionistische maatregelen — zeker op korte termijn — rationeel kunnen zijn uit een oogpunt van werkloosheidsbestrijding. Daarom zullen op dit punt stringente regels moeten worden geformuleerd, waarvan de internationale naleving kan worden afgedwongen. De „trade pledge”, de plechtige belofte die OECD-landen jaarlijks uitspreken om geen protectionistische politiek te voeren, blijkt niet voldoende. Bonn leverde hierover geen nieuws op.

Misschien mag men niet te hoge verwachtingen koesteren van een betrekkelijk vluchtige topconferentie. Misschien zijn binnenskamers andere, belangrijke, vorderingen gemaakt. Misschien ook moet men tevreden zijn met het positieve dat wel is bereikt. Het zal evenwel duidelijk zijn dat ook na de top in Bonn de weg uit het dal nog zeer lang is.

L. van der Geest

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i> Na de top uit het dal?	741
Column Nieuwe staalstructuren, door Prof. Dr. F. Rogiers	743
<i>Drs. K. A. Koekkoek, Drs. J. Kol en Prof. Dr. L. B. M. Mennes:</i> De Nederlandse industrie: concurrentievermogen, comparatieve voor- delen en goederensamenstelling van de internationale handel (II)	744
Vacatures	746
<i>Drs. J. G. S. J. van Maarseveen en Drs. B. de Vet:</i> Het verbruik van werknemersgezinnen in 1974/1975: een vergelijking met 1963/1964	747
<i>Drs. J. A. J. R. Vaessen:</i> UNCTAD en het algemene preferentiestelsel van de EG	750
Ingezonden Emissie en concurrentie (I), door Jhr. G. E. Loudon	755
Emissie en concurrentie (II), door Drs. L. van Driel	756
Naschrift, door Prof. Dr. M. P. Gans	757
Geld- en kapitaalmarkt Bespiegelingen rond het begrotingstekort, door Drs. B. Kramer	758
Fisconomie Collectieve beslissingen en de „Clarke-tax”, door Drs. H. M. van de Kar	760
Boekennieuws	763

Het nadeel van op vakantie gaan is dat u achter raakt met het lezen van ESB.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM: .....
STRAAT: .....
PLAATS: .....
Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement): .....
Ingangsdatum: .....

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
3000 VB ROTTERDAM Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.*

*Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
Redactie-medewerker: T. de Bruin.*

**Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie:
postbus 4224 3006 AE Rotterdam.
Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701,
redactie: toestel 3790.**

*Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

**Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.**

**Abonnementsprijs: f. 137,28 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW): studenten f. 96,72
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).**

*Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

**Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptaari) op girorekening no. 122945,
of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van
Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93,
3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch
Statistische Berichten te Rotterdam.**

**Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
t.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.**

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 53021
2505 AA Den Haag
Telefoon (070) 50 33 00
Telex 33101

*Alle orders worden afgesloten en
uitgevoerd overeenkomstig de
Regelen voor het Advertentiewezen.*

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

**Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.**

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Nieuwe staalstructuren

De staalmensen zijn er in België altijd in geslaagd het belang van de staalindustrie te doen overschatten vanwege de enorme kapitaalbehoeften van deze produktie. Nochtans vertegenwoordigde de toegevoegde waarde in 1974 (topjaar) slechts 7,8% van de secundaire sector en 3% van het bruto binnenlands produkt, met een werkgelegenheid van ongeveer 50.000 personen. Vanzelfsprekend zijn er ook directe en indirecte effecten op andere bedrijfstakken, hoewel ook deze niet mogen worden overtrokken, gelet op de afhankelijkheid van het buitenland voor ertsen en deels voor cokeskolven en investeringen. Maar het is een feit dat de financiële instellingen, de vakbonden (metaal) en de politici niet over de (relatief) grote staalcomplexen heen kunnen kijken. Ook historisch heeft staal trouwens een betekenis.

Baron L. Boël, de ondernemer die zijn staalbedrijf telkens buiten de rode cijfers wist te houden, zorgde in februari 1977 voor een fikse rel door zijn ongezoeten verklaring dat de staat maar voor zijn eigen moeilijkheden moet zorgen. Volgens hem heeft het niet de minste zin de staalondernemingen miljarden toe te schuiven, aangezien dit niets zal opleveren. Integendeel, de moeilijkheden zullen er alleen maar door worden uitgesteld en vergroot. Hij verkiest het onmiddellijke faillissement van de onrendabele bedrijven boven een geprogrammeerd bankroet, dat de gemeenschap tientallen miljarden kan kosten. En de klap op de vuurpijl werd gegeven door een vrijmoedige brochure van Cockerill, *Le défi*, waarin de nieuwe manager J. Charlier op zoek naar een nieuw zakelijk en efficiënt imago, een uitvoerige kritiek levert op het beleid van het Cockerill-imperium, waar slechts plaats scheen te zijn geweest voor „gemoedelijke” techniek en korte-termijnspeculatie, zonder planning, zonder interne controle (maar wel een zware bureaucratie), zonder commerciële inzet en zonder toekomstvisie.

De beroering bleef niet uit; de onrust in vakbondskringen, vooral in Wallonië, en de vrees in het politieke milieu voor mogelijke sociaal-politieke agitatie die aan het broeien was, brachten de toenmalige minister van Economische Zaken, F. Herman, ertoe een driepartijenconferentie bijeen te roepen (in maart 1977), waarop een overbruggings(les: reddings)krediet van Bfr. 7,5 mrd. werd verleend (via de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid) — zodat de dreiging van faillissementen werd

verschoven —, terwijl een werkgelegenheidsmoratorium zorgde voor tijdelijke sociale vrede. Tevens werd besloten tot een diepgaande studie, te verrichten door het Amerikaanse bureau McKinsey, die voorstellen zou moeten opleveren voor sanering, reorganisatie, omschakeling en herstructurering. (Tussen haakjes: waartoe heeft de in 1967 zo nadrukkelijk geëiste instelling van het Overlegcomité voor het Staalbeleid dan gediend?; heeft men niet tijdig naar deze „experts” geluisterd?). Bovendien beloofde de holdings — op gelijke basis — met de overheid mee te werken aan het realiseren van de aanpassingen.

De allesoverheersende vraag voor de staalindustrie is: „waarheen?”. Na lezing van de verschillende deelrapporten van McKinsey komt men tot de overtuiging dat er ernstige overlevingsmoeilijkheden zijn voor sommige bedrijven (het ergste is wel dat mogelijk bloeiende bedrijven in hun expansie zullen worden afgeremd en de vraag kan worden gesteld of dit niet het geval zal zijn voor Boël en voor Sidmar). Maar de staalondernemingen (en de financiële instellingen) pleiten voor voortzetting, mits modernisering plaatsvindt; de vakbonden willen dat de staalproduktie behouden blijft, maar dat de staat toetreedt tot de staalmaatschappijen; en de regering is bereid voor steun en middelen te zorgen om één generationaliseerde bedrijfstak in leven te houden (in de val van nationalisatie is ze dus niet getrap).

In welke richting ziet men nu de verdere ontwikkeling? Men kan vijf gebieden onderscheiden: de samenwerking, de nieuwe beheersstructuren, de financiering, de sociale gevolgen en de industriële omschakeling.

1. In de BLEU moeten drie staalgroepen komen: a. het bekken van Luik met Cockerill, die aansluiting moet zoeken met Westduitse en Nederlandse groepen (dit is intussen gebeurd — begin juni — door het akkoord met Estel); b. het bekken van het centrum dat ontstaat door de samenwerking tussen Usines Boël, Forges de Clabecq en Fabrique de Fer; c. de „croissant”-groe-

pering Arbed (met haar Saarbedrijven), waarin naast Sidmar ook de driehoek van Charleroi moet worden opgenomen. De samenwerking moet allereerst betrekking hebben op de coördinatie van investeringen, de technische rationalisatie en het commerciële aspect, waarna misschien verder in de richting van financiële samenwerking kan worden gedacht.

2. Wat de nieuwe beheersstructuren betreft, streeft men naar een Nationaal Comité voor planning en beheer dat verantwoordelijk zal zijn voor de belangrijkste investeringen, de controle op de herstructurering, de gemeenschappelijke aankooppolitiek van grondstoffen en energiedragers en de verhoging van de produktiviteit (met een veto-recht van de overheid). Daarnaast een Controlecomité, op paritaire basis, omdat de socialistische vakbond zijn verantwoordelijkheid inzake medebeheer niet op zich wil nemen.

3. Met betrekking tot de financiële structuur denkt minister Claes via kapitaaluitbreiding de schuldenpositie te verbeteren. De intresten die de staalondernemingen jaarlijks moeten betalen, zouden gedurende drie jaar worden omgezet in eigen middelen (Bfr. 7 mrd. per jaar) als aandelenparticipatie van de staat. Maar dit onder voorwaarde dat de financiële instellingen bereid zouden zijn eveneens nieuwe middelen te verstrekken. Op dit punt is er nog geen definitieve beslissing. Wel gaan de banken ermee akkoord de bestaande kredieten te verlengen en te verhogen met 20% en de intrestvoeten te verlagen met 2%. Overigens zouden de volgende vijf jaar investeringen moeten worden verricht voor Bfr. 58 mrd. + Bfr. 20 mrd. nieuw werkkapitaal. Bovendien Bfr. 10 + 7 mrd. voor omschakelingsprojecten. De prijs is dus wel zeer hoog!

4. Op het vlak van de werkgelegenheid voorziet men de volgende drie jaar een vermindering van de tewerkstelling met 6.900 plaatsen tot 8.600 werkplaatsen (er verdwenen reeds ongeveer 8.000 banen in 1976/77). De staking in de staalsector, die met verhoogde loonkosten en een inkrimping van de wekelijkse arbeidsduur werd beëindigd, zal dit aantal nog doen toenemen, omdat de noodzaak tot hogere produktiviteit geboden blijft.

5. Met de industriële omschakeling komt men niet van de grond hoewel de bereidheid van de staat aanwezig is. Langs de andere kant echter wordt die bereidheid tegengesproken door de weinig moedige „anticrisiswet” die door het parlement wordt gejaagd.

Het staal zit dus wel degelijk tussen hamer en aambeeld.

De Nederlandse industrie: concurrentievermogen, comparatieve voordelen en goederensamenstelling van de internationale handel (II)

DRS. K.A. KOEKKOEK*

DRS. J. KOL*

PROF. DR. L.B.M. MENNES**

In onderstaand artikel 1), het tweede van een drietal artikelen over de internationale concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven, zal nader worden ingegaan op de factoren die van invloed zijn op het concurrentievermogen van de Nederlandse industrie. Verondersteld wordt, dat het concurrentievermogen van een land wordt bepaald door de comparatieve voordelen, die dat land geniet in het gebruik van bepaalde produktiefactoren. De Nederlandse industrie blijkt volgens de auteurs geen comparatief voordeel te bezitten in die sectoren waar relatief veel gebruik wordt gemaakt van „human capital”, maar wel in sectoren waar relatief veel binnenlandse natuurlijke hulpbronnen worden verwerkt.

Inleiding

In het vorige artikel in deze reeks werd ingegaan op het concurrentievermogen van de Nederlandse industrie. Hierbij werd gesteld dat een gelijkblijvend aandeel van de invoer in het binnenlandse verbruik een indicatie is van een gelijkblijvend concurrentievermogen van de binnenlandse producenten op de binnenlandse markt. Tevens werd verondersteld dat een gelijkblijvend aandeel in de wereldexport een indicatie is van gelijkblijvende concurrentiekracht op de internationale markten. Aan de hand van deze veronderstellingen werd nagegaan wat de effecten zijn geweest op de werkgelegenheid van de veranderingen die in het begin van de jaren zeventig in de concurrentiekracht van de Nederlandse industrie zijn opgetreden.

In dit tweede artikel 2) wordt nader ingegaan op de factoren die de concurrentiekracht van de Nederlandse industrie bepalen. De veronderstelling hierbij is dat het concurrentievermogen van een land wordt bepaald door de comparatieve voordelen die een land geniet in het gebruik van bepaalde produktiefactoren. Het onderzoek vindt dus plaats binnen het kader van de theorie van de internationale handel. Dat wil zeggen dat niet de concurrentiekracht zoals boven gedefinieerd nader wordt geanalyseerd, maar de concurrentiekracht van de Nederlandse industrie zoals die tot uiting komt in de structuur van de import in en export uit Nederland. Uit een oogpunt van doelmatigheid zal hier niet diep worden ingegaan op het theoretische kader 3). Slechts dient te worden opgemerkt dat binnen de theorie van de internationale handel op het ogenblik twee theorieën ter verklaring van de structuur van de internationale handel nogal in de belangstelling staan, te weten de neo-factortheorie en de neo-technologie-theorie.

In de neo-factortheorie staat de beschikbaarheid van

diverse produktiefactoren in ruime zin centraal, zoals de beschikbaarheid van grondstoffen, arbeid, fysiek kapitaal en „human capital” en de mate waarin deze factoren benodigd zijn in het productieproces. De neo-technologie-theorie zoekt de verklaring van de structuur van de internationale handel in de geneigdheid tot innovatie in de ruimste zin.

Het hierna te presenteren onderzoek heeft voornamelijk betrekking op de neo-factor theorie. De concurrentiekracht van de Nederlandse industriële sectoren wordt hier weergegeven door de relatieve exportpositie van die sectoren (hieronder nog precieser te definiëren). De verklaring van de relatieve exportpositie wordt gezocht in de volgende factoren: gebruik van natuurlijke hulpbronnen, arbeid, fysiek kapitaal en „human capital”. Deze laatste factor kan tevens een rol spelen in de neo-technologie-theorie, daar het aannemelijk is te veronderstellen dat geneigdheid tot innovatie samengaat met meer scholing en meer gebruik van „human capital”. Overigens is „human capital” een problematische variabele aangezien hogere scholing gepaard gaat met hogere beloning en dus hogere arbeidskosten. De invloed van de factor „human capital” hangt dus af van de wijze waarop dit kostenaspect zich verhoudt tot het produktiviteitsaspect.

Data en methode

Het onderzoek is gebaseerd op de zeventien industriële sectoren die in de Nederlandse input-output-tabel 1973 worden onderscheiden. Als benadering van de aanwezigheid van comparatieve voordelen („revealed comparative advantage”) 4) bij de productie van bepaalde goederen is de relatie-

* Werkzaam bij het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

** Hoogleraar Ontwikkelingsprogrammering Erasmus Universiteit Rotterdam en verbonden aan het Nederlands Economisch Instituut. 1) De verantwoordelijkheid voor deze artikelenreeks berust bij de drie auteurs gezamenlijk. De uiteindelijke opschriftstelling van dit artikel is geschied door Drs. K. A. Koekkoek.

2) Dit artikel is gebaseerd op een studie gemaakt door het Nederlands Economisch Instituut/Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering Erasmus Universiteit Rotterdam, in opdracht van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid: M. Hulsman-Vejsová, K.A. Koekkoek, L.B.M. Mennes, *Industriële handel van Nederland met de ontwikkelde landen, 1962-1975*, (in het bijzonder hoofdstuk 4); deze studie komt binnenkort uit in de reeks Discussion Papers van het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering.

3) Wie in de theorie van de internationale handel, en specifiek in de empirische toetsing daarvan, geïnteresseerd is, moge worden verwezen naar: R.M. Stern, *Testing trade theories*, in P.B. Kenen (ed.), *International trade and finance, frontiers for research*, Cambridge UP, 1975, blz. 3-49.

4) Dit begrip werd voor het eerst geïntroduceerd door Béla Balassa in „Trade liberalisation and revealed comparative advantage”, *The Manchester School of Economic and Social Studies*, vol. 33, no. 1, 1965. De maatstaf voor „revealed comparative advantage” die hier is gebruikt, is echter een andere dan die van Balassa. De hier gebruikte maatstaf komt overeen met die in F. Wolter, *Factor proportions, technology and West-German industry's international trade patterns*, *Weltwirtschaftliches Archiv*, Heft 2, 1977.

ve exportpositie (Y) genomen, gedefinieerd als de export/importverhouding per sector, gedeeld door de verhouding van de totale industriële export tot de import 5). De invoer betreft hier concurrerende invoer. De verklarende variabelen zijn als volgt gedefinieerd:

- gebruik van natuurlijke hulpbronnen (X_1). Deze is gemeten als de som van de gecumuleerde, in het binnenland geproduceerde inputs van de sectoren landbouw, bosbouw, visserij en mijnbouw per industriële sector. Deze variabele wordt verkregen met behulp van de inverse van de binnenlandse technische coëfficiëntenmatrix van de input-output-tabel;

- arbeidsintensiteit (X_2). Als benadering van de arbeidsintensiteit van het productieproces is de verhouding genomen tussen het aantal gewerkte manjaren (in duizenden) en de waarde van de productie (in f. mln.) per sector. Met andere woorden: de arbeidsintensiteit is de reciproke van de gemiddelde arbeidsproductiviteit;

- fysieke kapitaalintensiteit (X_3). Deze is genomen als de „niet-loon toegevoegde waarde” (in f. mln.) per manjaar; dat wil zeggen: het gebruik van kapitaal in verhouding tot het gebruik van arbeid. Dit is het stroomconcept van de fysieke kapitaalintensiteit, dat onder bepaalde voorwaarden kan worden afgeleid uit het voorraadconcept van de fysieke kapitaalintensiteit 6);

- gebruik van „human capital”. Voor deze factor zijn twee variabelen genomen:

- loonkosten per manjaar (X_4); voor zover scholing doorwerkt in de beloningsvoet van geschoolde arbeid zouden de verschillen in loonkosten per manjaar de verschillen in het gebruik van „human capital” tussen sectoren moeten weerspiegelen. Loonkosten zijn hier gedefinieerd als de som van lonen en salarissen en werkgeversbijdragen in de sociale lasten;

- aantal vrouwen als percentage van aantal werkzame personen (X_5); in industrieën met relatief veel ongeschoold werk wordt veel gebruik gemaakt van vrouwelijke arbeidskrachten 7). Dus de mate van gebruik van „human capital” wordt omgekeerd evenredig verondersteld met het aantal vrouwen als percentage van de in een sector werkzame personen.

Alle gebruikte data, met uitzondering van het aantal manjaren en vrouwelijke arbeidskrachten per sector, zijn afkomstig uit de input-output-tabel 1973, waarbij directe toerekening van de indirecte belastingen en subsidies aan de kopers plaatsvond. De cijfers voor het aantal manjaren per sector zijn afkomstig uit het *Statistisch Bulletin 1975* (nr. 52) van het CBS; die voor het aantal vrouwelijke arbeidskrachten per sector komen uit de *Maandstatistiek van de industrie*, augustus 1975.

Voor de diverse factoren zijn ook andere maatstaven gebruikt, maar deze worden hier niet gepresenteerd omdat ze hetzij een slechtere „verklaring” gaven dan de hierboven gepresenteerde variabelen, hetzij gecorreleerd waren met andere verklarende variabelen, zodat er sprake was van hoge multicollineariteit. De gebruikte methode is een regressie-analyse met behulp van cross-sectie-data voor het jaar 1973. Dit wil zeggen, dat de variatie in de diverse verklarende factoren tussen industrieën verondersteld wordt de variatie in de relatieve exportprestatie tussen industrieën te verklaren. Bij de schatting zijn drie functionele relaties tussen de variabelen onderscheiden, te weten lineair, loglineair en dubbel-logaritmisch. De resultaten daarvan worden hieronder besproken.

Resultaten

In tabel 1 zijn de significante uitkomsten van het regressie-onderzoek weergegeven 8). De tabel spreekt wat betreft de cijfers voor zich zelf. Daarom zal niet iedere vergelijking apart

worden besproken. Het gaat slechts om de algemene tendens van de resultaten.

Tabel 1. Enige regressieresultaten betreffende de verklaring van de relatieve exportpositie van de Nederlandse industrie, 1973

Te verklaren variabele	Con-stante	Natuurlijke hulpbronnen X_1	Arbeidsintensiteit X_2	Fysieke kapitaalintensiteit X_3	„Human capital” intensiteit		$\bar{R}^2$
					X_4	X_5	
Y	0,76	4,36 (9,08)					0,836
Y	1,95		-82,70 (2,18)				0,191
Y	4,51		-154,93 (3,13)		-0,07 (2,03)		0,331
ln. Y	0,20	1,77 (2,71)	-44,94 (1,93)				0,500
ln. Y	1,00		-123,05 (3,88)	-0,0031 (1,86)		0,015 (1,72) a)	0,434

a) t-coëfficiënt niet significant op 95%-niveau; de andere t-coëfficiënten tussen haakjes zijn wel minimaal significant op 95%-niveau.

De eerste conclusie die uit tabel 1 kan worden getrokken is dat de relatieve exportpositie in hoge mate positief gecorreleerd is met het gebruik van natuurlijke hulpbronnen. Met andere woorden, naarmate een sector meer direct en indirect gebruik maakt van binnenlandse natuurlijke hulpbronnen zal de relatieve exportpositie beter zijn. Nog anders gezegd, de Nederlandse industrie heeft een comparatief voordeel in die sectoren waar relatief veel gebruik wordt gemaakt van binnenlandse natuurlijke hulpbronnen. Hierbij dient wel te worden bedacht dat de landbouwpolitiek van de EG gedeeltelijk als verklaring van dit verschijnsel kan worden aangevoerd. Deze bevordert immers de export van verwerkte landbouwprodukten via subsidies of restituties en remt de invoer van dit soort produkten af via variabele heffingen. Het is dus aannemelijk dat de relatieve exportpositie van de twee voedingsmiddelensectoren hierdoor opwaarts wordt beïnvloed.

Ten tweede blijkt de relatieve exportpositie negatief gecorreleerd te zijn met de arbeidsintensiteit van een sector. Hoe arbeidsintensiever de productie is, hoe slechter de relatieve exportprestatie. Ten aanzien van de overige twee factoren is het moeilijker om duidelijke uitspraken te doen. Wat betreft de fysieke kapitaalintensiteit volgt een merkwaardig resultaat. Gegeven de negatieve correlatie tussen relatieve exportprestatie en arbeidsintensiteit, en aangenomen dat er een positieve samenhang is tussen arbeidsproductiviteit en fysieke kapitaalintensiteit, ligt het voor de hand te veronderstellen dat de fysieke kapitaalintensiteit een positief effect heeft op de relatieve exportpositie. Echter, uit de regressies blijkt dat indien de fysieke kapitaalintensiteit een significant verband vertoont met de exportprestatie, dit verband negatief is 9).

5) De relatieve exportpositie is ook nog op andere wijze gemeten, nl. als de verhouding tussen het aandeel van de export per sector in de som van export en import per sector en het aandeel van de totale industriële export in de som van de totale industriële export en import. De resultaten gebaseerd op deze variabele weken nauwelijks af van de hieronder gepresenteerde.

6) Zie voor enkele overwegingen t.a.v. het op deze wijze meten van de fysieke kapitaalintensiteit: Bela Balassa, *A stages approach to comparative advantage*, rapport gepresenteerd op het vijfde wereldcongres van de International Economic Association, 1977, blz. 8-10.

7) Hier liggen twee veronderstellingen aan ten grondslag:
— vrouwelijke ongeschoolde arbeidskrachten zijn goedkoper dan mannelijke;

— vrouwelijke ongeschoolde arbeidskrachten zijn gemakkelijker te krijgen dan mannelijke.

8) De resultaten verkregen met de dubbel-logaritmische specificatie van het verband tussen de variabelen worden niet gepresenteerd omdat deze in alle opzichten (correlatie-coëfficiënt, t-coëfficiënt) minder waren dan de resultaten verkregen met de andere twee specificaties.

9) Dit zelfde geldt indien de fysieke kapitaalintensiteit benaderd wordt door de variabele „afschrijvingen/manjaar”.

Voor dit tegenstrijdige resultaat is nog geen verklaring gevonden.

Ten slotte resteert dan de factor „human capital”. Ten aanzien hiervan kan als een minimum worden gesteld dat deze in ieder geval niet positief gecorreleerd is met de exportprestatie. De Nederlandse industrie heeft dus geen comparatief voordeel bij het produceren van die goederen waarbij relatief veel gebruik wordt gemaakt van „human capital”. Zelfs is het zo dat in het enkele geval dat deze variabele significant wordt, het verband met de exportpositie negatief is. Dat wil zeggen, de relatieve exportprestatie is slechter naarmate het gebruik van de factor „human capital” groter is. Het is dus mogelijk dat het belonings- en dus kostenaspect, waaraan eerder is gerefereerd, het produktiviteitseffect, indien al aanwezig, overtreft.

Kort samengevat kan worden gesteld dat het comparatieve voordeel in de Nederlandse industrie in hoge mate verbonden is aan het gebruik van het verwerken van eigen natuurlijke hulpbronnen. Verder geldt dat naarmate de arbeidsproductiviteit lager en, hoewel dit minder sterk gefundeerd is, de „human capital”-intensiteit en de fysieke kapitaalintensiteit hoger zijn, de Nederlandse industrie zich in een ongunstiger concurrentiepositie bevindt.

In aansluiting hierop is het misschien nuttig aandacht te schenken aan de resultaten van enkele andere studies in dit verband. Balassa vindt in een recente studie (10) dat Nederland een comparatief voordeel heeft in het gebruik van fysiek kapitaal en een comparatief nadeel heeft in het gebruik van „human capital”. Dit komt in zekere mate overeen met de boven gepresenteerde resultaten. Voor West-Duitsland daarentegen blijkt in een recente studie dat dit land een comparatief voordeel heeft in het gebruik van „human capital” en een comparatief nadeel in het gebruik van fysiek kapitaal (11). Ook Balassa vindt voor West-Duitsland een positief effect van „human capital” op de relatieve exportprestatie, maar geen negatief effect van fysiek kapitaal (12).

Ten slotte is het misschien interessant om op enige mogelijke implicaties voor de werkgelegenheid te wijzen. Aan de hand van de regressies werd geconcludeerd dat de industrie succesvoller concurreert naarmate ze minder arbeid per eenheid produkt gebruikt. Met andere woorden, een optimaal (13) exportbevorderingsbeleid kan niet tevens een optimaal werkgelegenheidsbeleid inhouden. Immers, zo'n exportbevorderingsbeleid zal die sectoren stimuleren die relatief minder arbeidsintensief zijn. Anderzijds houdt dit in dat, als de Nederlandse industrie terrein verliest ten opzichte van haar buitenlandse concurrenten, dit ten koste gaat van relatief arbeidsintensieve productie. Deze zelfde redenering gaat in zekere mate ook op voor de indirecte werkgelegenheidseffecten die met de productie in een bepaalde sector samenhangen. Dit wordt afgeleid uit het feit dat als de

industriële sectoren worden gerangschikt naar zowel direct werkgelegenheidseffect (de bovengebruikte arbeidsintensiteitsvariabele) als direct plus indirect werkgelegenheidseffect (de gecumuleerde werkgelegenheidsquote) een Spearman rangcorrelatiecoëfficiënt van 0,70 tussen beide rangschikkingen wordt gevonden (14).

Slotopmerkingen

De resultaten dienen met voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd gezien het feit dat deze slechts zijn gebaseerd op een cross-sectie voor één jaar. Desalniettemin kunnen de volgende samenvattende opmerkingen ten aanzien van de resultaten gemaakt worden.

- De Nederlandse industrie heeft een comparatief voordeel in die sectoren waar relatief veel gebruik wordt gemaakt van binnenlandse natuurlijke hulpbronnen.

- De Nederlandse industrie is concurrerender naarmate ze minder arbeidsintensief is.

- De rol van de factor fysiek kapitaal en die van de factor „human capital” bij de verklaring van de Nederlandse industriële exportpositie zijn minder duidelijk. Het is misschien zinvol om nog eens te benadrukken dat in de empirie geen bevestiging kan worden gevonden van het positieve effect van scholing op de internationale concurrentiepositie van de Nederlandse industrie. Overigens is comparatief voordeel geen statische zaak en het is niet onaannemelijk dat, indien daar bewust naar toe wordt gewerkt, een comparatief voordeel in het gebruik van de factor „human capital” bereikt kan worden.

- Het stimuleren van de industriële export in overeenstemming met het specialisatiepatroon zoals dat uit bovenstaande analyse volgt, kan geen optimale bijdrage leveren aan de werkgelegenheidssituatie in Nederland.

In het volgende artikel zal nader worden ingegaan op het werkgelegenheidsaspect van de structuur van de Nederlandse handel met het buitenland.

K. A. Koekkoek
J. Kol
L. B. M. Mennes

10) B. Balassa, *A stages approach to comparative advantage*, o.c.

11) F. Wolter, o.c.

12) Opgemerkt dient te worden dat aan de diverse verklarende factoren, alsmede de relatieve exportpositie, in de onderscheiden studies op verschillende wijze inhoud gegeven is.

13) Optimaal in tamelijk beperkte zin, nl. gericht op specialisatie volgens de comparatieve voordelen zoals die in de regressievergelijkingen tot uiting komen.

14) Ware het niet voor de sector voedingsmiddelen (veehouderijproducten), dan zou de Spearman rangcorrelatiecoëfficiënt 0,93 zijn.

Vacatures

Functie:	Blz.:
<i>ESB van 5 juli</i>	
Beleidsmedewerkers (mnl./vrl.) bij voorkeur economen of bedrijfskundigen voor het Ministerie van Economische Zaken	692
Statistisch medewerker (m./v.) voor het Gemeentelijk Energiebedrijf te Den Haag	II
Hoofd van het bureau voor economisch onderzoek t.b.v. de secretarie-afdeling Economische Zaken bij de Gemeente Rotterdam	III
Controller t.b.v. de voorbereiding van bedrijfseconomische aspecten van het beleid op directie-niveau bij de Nederlandse Omroep Stichting te Hilversum	IV
<i>ESB van 12 juli</i>	
Buitengewoon hoogleraar bedrijfseconomie voor de faculteit der rechtsgeleerdheid, directoraat a-faculteiten van de Katholieke Universiteit Nijmegen	703

Functie:	Blz.:
Beleidsmedewerker voor het bureau financiële planning van de Gemeente Arnhem	708
Wetenschappelijke onderzoekers (m./v.) (economen, bedrijfskundigen, sociologen, sociaal-geografen) voor het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf te Den Haag	II
Econoom afgestudeerd (doctoraal economie) in de algemeen economische richting voor Hoogovens IJmuiden	III
Gewoon hoogleraar (m./v.) in de staathuishoudkunde bij de faculteit der economische wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam	IV
<i>ESB van 19 juli</i>	
Econometrist/wiskundig econoom voor de Stichting Energie-onderzoek Centrum Nederland te Petten	II
Regionaal-economisch medewerker voor de Stichting Economisch-Technologisch Instituut voor Zuid-Holland	III

Het verbruik van werknemersgezinnen in 1974/1975: een vergelijking met 1963/1964

DRS. J.G.S.J. VAN MAARSEVEEN*
DRS. B. DE VET*

In de periode mei 1974–april 1975 is door het Centraal Bureau voor de Statistiek een budgetonderzoek onder werknemersgezinnen gehouden. In onderstaand artikel worden de resultaten van dit onderzoek vergeleken met het budgetonderzoek van 1963–1964. Er blijken nogal wat verschuivingen in het consumptiepatroon te zijn opgetreden.

Inleiding

In de periode mei 1974–april 1975 is door het Centraal Bureau voor de Statistiek een budgetonderzoek onder werknemersgezinnen gehouden. Hoofddoel van het onderzoek was een vernieuwing van het wegingsschema voor het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie. Dit indexcijfer heeft betrekking op de werknemersgezinnen bestaande uit vier personen, te weten een echtpaar met twee niet-verdienende kinderen beneden de 16 jaar, met een inkomen beneden de loongrens van de verplichte ziekenfondsverzekering (in 1974: ± f. 28.000 bruto).

In het budgetonderzoek waren echter ook werknemersgezinnen opgenomen met een inkomen boven genoemde loongrens. Deze laatste groep van werknemersgezinnen bestaat uit echtparen met een, twee, drie of vier niet-verdienende kinderen beneden de 16 jaar. Het CBS is voornemens ook voor deze groep werknemersgezinnen een prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie samen te stellen.

Om de gezinnen niet te zwaar te belasten is bij de verzameling van de gegevens een combinatie van de huishoudboekjes- en de interview-methode 1) toegepast. De huishoudboekjesmethode omvatte in dit geval onder meer het gedurende een maand noteren van alle uitgaven en het gedurende de overige maanden noteren van minder frequente uitgaven. Behalve de gewone verbruiksgegevens (artikelomschrijving, hoeveelheid en bedrag) is tevens per goed of dienst gevraagd naar de afstand naar de winkel, en naar het type winkel waarin men de aankoop heeft gedaan. Interviews werden afgenomen met betrekking tot: een aantal algemene gegevens, periodieke uitgaven, vakantie-uitgaven en huurwaarden van eigenaarswoningen (met toestemming van de betrokken gezinnen zijn gegevens over de huurwaarden vastgesteld door beëdigde taxateurs).

Het gezinsverbruik

Hoofddoel van het werknemersbudgetonderzoek is zoals gezegd het leveren van een nieuw wegingsschema voor het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie voor werknemersge-

zinnen. Het begrip gezinsconsumptie dat bij dit indexcijfer en derhalve bij het budgetonderzoek wordt gehanteerd, sluit aan bij het begrip consumptie in de Nationale Rekeningen. Bij het budgetonderzoek kan het worden omschreven als de waarde van de goederen en diensten die gedurende de periode van onderzoek zijn aangekocht 2), dan wel als emolument in natura zijn verkregen (gratis gebruik van woning e.d.), alsmede de huurwaarde van de eigen woning.

Dit betekent dat de volgende gezinsuitgaven als niet-consumptief worden beschouwd 3):

- vrijwillige overdrachten door gezinnen aan instellingen zonder winstoogmerk (bijvoorbeeld contributies voor lidmaatschappen, kerkelijke bijdragen e.d.);
- overdrachten binnen de sector gezinnen (bijvoorbeeld alimentaties, schenkingen in geld e.d.);
- verplichte overdrachten door gezinnen aan de overheid en sociale verzekeringsinstellingen (directe belastingen en werknemerspremies sociale verzekeringen);
- dat deel van de premiebetalingen voor levensverzekeringen en pensioenvoorzieningen dat kan worden beschouwd als besparing van gezinnen.

Enkele resultaten

In tabel I is het gemiddelde verbruik van de geënquêteerde werknemersgezinnen vermeld, met een onderscheiding naar klassen van het netto inkomen in 1974 4). Per inkomensklasse is naast het verbruik ook het aantal onderzochte huishoudens en de gemiddelde gezinsgrootte aangegeven.

Wanneer we tabel I nader bezien, valt het op dat bij de werknemersgezinnen met lagere inkomens het verbruik het inkomen overtreft. Dit in tegenstelling tot de groep met hogere inkomens waarbij — zoals meer voor de hand ligt — het inkomen het verbruik overtreft (behalve bij de inkomensgroep van f. 30.000 tot f. 37.000).

* De samenstellers van dit artikel zijn werkzaam bij de Hoofdafdeling Statistiek van arbeid, inkomen en consumptie van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) te Voorburg. Een meer uitvoerige beschrijving van de eerste resultaten van het werknemersbudgetonderzoek 1974/1975 is opgenomen in de *Sociale maandstatistiek* van het CBS, oktober en november 1977.

1) Zie ook: Enkele methodologische aspecten van het werknemersbudgetonderzoek 1974–1975 en van het toekomstige algemene budgetonderzoek van het CBS, *Sociale maandstatistiek*, maart 1975, blz. 118 e.v.

2) „De waarde van de goederen en diensten” houdt in, dat bij aankoop op afbetaling e.d. niet het in de onderzoeksperiode betaalde bedrag in aanmerking is genomen doch de gehele koopprijs.

3) Zie ook H. Pathuis, *Prijsindexcijfers van de gezinsconsumptie (I)*, *Maandstatistiek van de prijzen*, juni 1976.

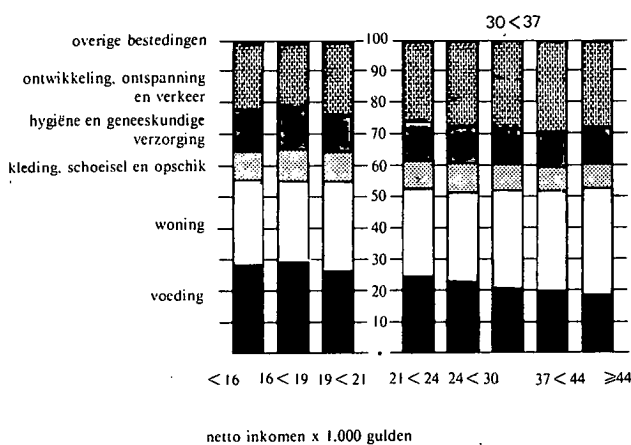
4) De bij de gezinnen waargenomen inkomens hebben, in afwijking van de enquête-periode mei 1974–april 1975, betrekking op het jaar 1974. De inkomens zijn niet gecorrigeerd voor de periode januari–april 1975 in verband met de relatief geringe wijziging van de lonen t.o.v. 1974.

Tabel 1. Het gemiddeld verbruik van geënquêteerde werknemersgezinnen in 1974/1975, verdeeld naar netto inkomen in 1974

Netto inkomen x 1.000 gld.	< 16		16 - < 19		19 - < 21		< 21		21 - < 24		24 - < 30		30 - < 37		37 - < 44		44 en meer		21 en meer		
Aantal onderzochte huishoudens	126	288	251	665	276	299	210	152	105	1.042											
Gemiddelde gezinsgrootte	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,1	4,2	4,3	4,4	4,1											
Gemiddeld netto inkomen in 1974 (in gld.)	14.111	17.736	19.976	18.241	22.344	26.912	33.158	39.931	52.978	28.075											
	gld.	%	gld.	%	gld.	%	gld.	%	gld.	%	gld.	%	gld.	%	gld.	%	gld.	%	gld.	%	
Totaal verbruik	17.401	100	18.151	100	20.592	100	19.429	100	22.089	100	26.102	100	33.337	100	36.861	100	44.314	100	27.169	100	
Voeding	5.053	29,0	5.300	29,2	5.635	26,9	5.426	27,9	5.601	25,4	6.216	23,8	6.758	20,3	7.644	20,7	8.258	18,6	6.228	22,9	
Brood, gebak en meelprodukten	656	3,8	692	3,8	712	3,4	696	3,6	747	3,4	802	3,1	826	2,5	927	2,5	951	2,1	797	2,9	
Aardappelen, groenten en fruit	729	4,2	756	4,2	775	3,7	761	3,9	817	3,7	907	3,5	957	2,9	1.028	2,8	1.111	2,5	893	3,3	
Suikerhoudende artikelen, dranken	908	5,2	1.021	5,6	1.002	4,8	992	5,1	1.048	4,7	1.173	4,5	1.249	3,7	1.384	3,8	1.698	3,8	1.170	4,3	
Oliën en vetten	157	0,9	165	0,9	159	0,8	160	0,8	156	0,7	167	0,6	166	0,5	183	0,5	149	0,3	162	0,6	
Vlees, vleeswaren en vis	1.181	6,8	1.227	6,8	1.271	6,1	1.241	6,4	1.302	5,9	1.387	5,3	1.409	4,2	1.522	4,1	1.645	3,7	1.374	5,1	
Zuivelprodukten	731	4,2	749	4,1	765	3,7	754	3,9	810	3,7	884	3,4	1.021	3,1	1.067	2,9	1.172	2,6	901	3,3	
Overige voedingsmiddelen	691	4,0	690	3,8	950	4,5	821	4,2	722	3,3	895	3,4	1.126	3,4	1.533	4,2	1.532	3,5	931	3,4	
Woning	4.522	26,0	4.653	25,6	5.846	27,9	5.229	26,9	5.930	26,8	7.087	27,2	10.431	31,3	11.351	30,8	15.046	34,0	7.824	28,8	
Huur, onderhoud woning en tuin	2.474	14,2	2.449	13,5	3.387	16,2	2.924	15,0	3.134	14,2	3.991	15,3	6.700	20,1	7.115	19,3	9.235	20,8	4.545	26,7	
Meubelen, stoffering en linnengoed	759	4,4	866	4,8	1.011	4,8	920	4,7	1.255	5,7	1.365	5,2	1.703	5,1	1.948	5,3	2.571	5,8	1.471	5,4	
Huishoudelijke app. en gereedschappen	520	3,0	599	3,3	656	3,1	614	3,2	728	3,3	824	3,2	994	3,0	1.207	3,3	1.876	4,2	887	3,3	
Verwarming en verlichting	769	4,4	740	4,1	792	3,8	711	4,0	814	3,7	907	3,5	1.034	3,1	1.081	2,9	1.366	3,1	921	3,4	
Kleding, schoeisel en opschik	1.675	9,6	1.867	10,3	1.957	9,3	1.879	9,7	2.057	9,3	2.420	9,3	2.837	8,5	3.003	8,1	3.440	7,8	2.419	8,9	
Kleding	1.328	7,6	1.431	7,9	1.498	7,1	1.447	7,5	1.572	7,1	1.857	7,1	2.220	6,7	2.300	6,2	2.635	5,9	1.860	6,8	
Schoeisel en opschik	347	2,0	436	2,4	459	2,2	432	2,2	485	2,2	563	2,2	617	1,9	702	1,9	804	1,8	558	2,1	
Hygiëne en geneeskundige verzorging, w.o.	2.187	12,6	2.394	13,2	2.489	11,9	2.406	12,4	2.663	12,1	3.096	11,9	3.734	11,2	4.127	11,2	5.168	11,7	3.182	11,7	
Huishoudelijke dienstverlening en reiniging	316	1,8	323	1,8	332	1,6	326	1,7	372	1,7	429	1,6	590	1,8	705	1,9	1.298	2,9	492	1,8	
Lichamelijke verzorging	240	1,4	295	1,6	304	1,5	290	1,5	335	1,5	417	1,6	515	1,5	549	1,5	587	1,3	415	1,5	
Geneeskundige verzorging	1.632	9,4	1.776	9,8	1.853	8,8	1.790	9,2	1.956	8,9	2.249	8,6	2.618	7,9	2.872	7,8	3.282	7,4	2.274	8,4	
Ontwikkeling, ontspanning en verkeer, w.o.	3.804	21,9	3.779	20,8	4.843	23,1	4.317	22,2	5.633	25,5	7.109	27,2	9.333	28,0	10.451	28,4	12.002	27,1	7.297	26,9	
Ontwikkeling	503	2,9	439	2,4	525	2,5	493	2,5	678	3,1	754	2,9	1.048	3,1	1.178	3,2	1.496	3,4	836	3,1	
Sport, spelen vakantie	674	3,9	551	3,0	707	3,4	650	3,3	825	3,7	1.183	4,5	1.614	4,8	1.757	4,8	2.476	5,6	1.199	4,4	
Overige ontspanning	801	4,6	1.015	5,6	1.266	6,0	1.104	5,7	1.306	5,9	1.421	5,4	1.588	4,8	1.928	5,2	2.254	5,1	1.472	5,4	
Roken	307	1,8	289	1,6	310	1,5	303	1,6	324	1,5	312	1,2	279	0,8	312	0,8	336	0,8	313	1,2	
Verkeer	1.517	8,7	1.485	8,2	2.033	9,7	1.765	9,1	2.497	11,3	3.437	13,2	4.799	14,4	5.274	14,3	5.440	12,3	3.475	12,8	
Overige bestedingen	161	0,9	158	0,9	182	0,9	170	0,9	205	0,9	174	0,7	245	0,7	206	0,8	298	0,9	218	0,8	

Figuur 1. Gemiddeld verbruik van de geënquêteerde werknemersgezinnen in 1974-1975, verdeeld naar netto inkomen in 1974 (in procenten van het totale verbruik)

bij hoger inkomen der consumenten verandert het aandeel van de verschillende uitgavencategorieën in het totale bestedingspatroon en wel in die zin, dat het percentage van de meer noodzakelijke uitgaven (met name voeding) daalt en het percentage van de uitgaven voor meer luxe goederen en diensten (b.v. recreatie) stijgt. Zo wordt door gezinnen in de laagste inkomensgroep 29% van het totale verbruik aan voeding besteed, terwijl de gezinnen met een netto inkomen van f. 44.000 en meer nog slechts 18,6% aan voeding besteden.

Voor gezinnen met lagere inkomens is het aandeel van de woning in het totale verbruik betrekkelijk constant, nl. ca. 27%. Bij gezinnen met hogere inkomens loopt dit aandeel op tot 34% voor de hoogste inkomensgroep.

Het aandeel van de uitgaven voor kleding, schoeisel en opschik loopt bij de verschillende inkomensgroepen weinig uiteen (9,7% voor de gezinnen met lage inkomens en 8,9% voor die met hogere inkomens); dit geldt ook voor de uitgaven aan hygiëne en geneeskundige verzorging (resp. 12,4% en 11,7% voor de lagere en de hogere inkomens).

De uitgaven voor ontwikkeling, ontspanning en verkeer zijn wat meer inkomensgevoelig. De laagste inkomensgroep besteedt hieraan 21,9% en de hoogste inkomensgroep 27,1%.

Vergelijking

Aansluitend op vroegere vergelijkingen 6) worden in dit

Het verschijnsel dat het verbruik van gezinnen met lagere inkomens hun inkomen overtreft is niet nieuw. De verklaring hiervan kan worden gezocht in een onderschatting door geënquêteerden van het totale inkomen (incl. allerlei bijverdiensten), in combinatie met geen of weinig besparingen 5). Ook de wijze waarop het „verbruik” is gedefinieerd kan in dit verband van invloed zijn (zie voetnoot 3).

Onderlinge vergelijking van het verbruik in de verschillende inkomensgroepen (zie fig. 1) illustreert de z.g. Wet van Engel:

5) A. van Braam, C. van der Straaten en G. Buwalda, *Geschiedenis van het budgetonderzoek in Nederland*, CBS-publikatie, 's-Gravenhage, 1967, deel 5 van het Nationaal Budgetonderzoek 1963/'65, blz. 32. Zie ook S.J. Prais en H.S. Houthakker, *The analysis of family budgets*, Cambridge, 1955, blz. 38.

6) Nationaal Budgetonderzoek 1963/'65. Vergelijking van consumptieve uitgaven in 1950/'60 en 1963/'64, *Sociale maandstatistiek*, december 1967, 502-504.

artikel de resultaten van het budgetonderzoek 1974/1975 vergeleken met die van 1963/1964. Deze vergelijking heeft betrekking op het gezinsverbruik van drie inkomensgroepen 7), te weten:

- Werknemersgezinnen met lage inkomens, d.i. met een bruto inkomen beneden de loongrens voor de verplichte ziekenfondsverzekering:
  - voor het budgetonderzoek 1963/1964 betreft dit gezinnen met een bruto inkomen van minder dan f. 10.500;
  - voor het budgetonderzoek 1974/1975 betreft dit gezinnen met een bruto inkomen van minder dan f. 28.000 in 1974 (netto minder dan f. 21.000 in 1974).
- Werknemersgezinnen behorend tot de middeninkomensgroep, te weten:
  - met een bruto inkomen van f. 10.500 tot f. 16.000 in 1963/1964;
  - met een bruto inkomen van f. 28.000 tot f. 40.000 in 1974 (netto van f. 21.000 tot f. 27.000 in 1974).
- Werknemersgezinnen met hogere inkomens, te weten:
  - met een bruto inkomen van f. 20.000 en meer in 1963/1964;
  - met een bruto inkomen van f. 50.000 en meer in 1974 (netto f. 32.000 en meer).

In tabel 2 is voor de drie onderscheiden inkomensgroepen de reële consumptie-ontwikkeling („consumptievermeerdering”) berekend voor de periode 1963/1964–1974/1975.

Deze ontwikkeling is in verschillende opzichten markant. Zoals verwacht mocht worden na de welvaartsstijging in de verstreken periode, zijn de totale consumptieve uitgaven, reëel gezien, toegenomen. Voor de werknemersgezinnen met lage, midden- en hogere inkomens bedraagt de verbruikstoename in gulden van 1974/1975 resp. f. 4.688 (32%), f. 3.102 (16%) en f. 5.437 (17%).

Wat de artikelgroep „voeding” betreft valt vooral de verbruikstoename van suikerhoudende artikelen en dranken bij alle drie inkomensgroepen op (resp. 82%, 64% en 79%). Ook de uitgaven aan „vlees, vleeswaren en vis” zijn sterk gestegen (resp. 49%, 38% en 31%). De bestedingen aan overige voedingsmiddelen (o.m. de bestedingen in restaurants e.d.) zijn het sterkst toegenomen bij de lage inkomens (95%). Voor de midden- en hogere inkomens bedraagt de toename van de bestedingen hieraan resp. 39% en 28%.

Uit tabel 2 komt verder naar voren dat de consumptie van brood, gebak en meelprodukten, alsmede van oliën, vetten en zuivelprodukten is teruggelopen. Wat daarbij vooral opvalt is de consumptievermindering van oliën en vetten (resp. -30%, -27% en -18%). Voor de groep zuivelprodukten is de consumptiedaling resp. 10%, 11% en 2%.

Spectaculair is de reële consumptiestijging voor de artikelgroep „woning”. De stijgingspercentages zijn voor de onderscheiden inkomensgroepen achtereenvolgens 46%, 39% en 85%. Deze consumptietoename is voor een groot deel toe te schrijven aan de stijging van de uitgaven voor huur, onderhoud van woning en tuin (voor de drie inkomensgroepen resp. 82%, 61% en 191%) 8).

De artikelgroep „kleding, schoeisel en opschik” heeft geen aandeel gehad in de groei van de consumptie. De bestedingen hieraan zijn teruggelopen met resp. 10%, 21% en 35%. Deze consumptiedaling doet zich vooral voor bij de post schoeisel en opschik.

Wat de „huishoudelijke dienstverlening en reiniging” betreft valt het op dat de uitgaven hieraan door de gezinnen met

Tabel 2. Reële „consumptievermeerdering” per artikelgroep tussen 1964/1965 en 1974/1975 voor werknemersgezinnen, bestaande uit gemiddeld 4 personen (in procenten)

Artikelgroep	Bruto inkomen in 1974 (in gulden)		
	< 28.000	28.000 - < 40.000	50.000 en meer
	procenten		
Totaal verbruik	31,8	15,8	17,2
Voeding	21,0	15,5	18,3
Brood, gebak en meelprodukten	-6,2	-4,8	-9,1
Aardappelen, groenten en fruit	2,5	2,2	7,0
Suikerhoudende artikelen, dranken	82,1	64,3	78,6
Oliën en vetten	-30,4	-26,9	-18,2
Vlees, vleeswaren en vis	48,6	37,8	30,9
Zuivelprodukten	-10,2	-11,0	-1,9
Overige voedingsmiddelen	94,8	38,9	27,7
Woning	45,6	39,4	85,2
Huur, onderhoud woning en tuin	82,4	60,7	191,4
Meubelen, stoffering en linnengoed	23,5	49,8	6,6
Huishoudelijke app. en gereedschappen	17,2	9,7	31,1
Verwarming en verlichting	7,1	1,0	11,7
Kleding, schoeisel en opschik	-10,2	-20,8	-34,7
Kleding	-3,0	-16,5	-34,9
Schoeisel en opschik	-28,1	-32,0	-33,8
Hygiëne en geneeskundige verzorging w.o.	19,3	-6,7	-7,4
Huishoudelijke dienstverlening en reiniging	7,9	-4,7	-25,7
Lichamelijke verzorging	19,3	10,8	16,9
Geneeskundige verzorging	21,7	-9,5	-5,1
Ontwikkeling, ontspanning en verkeer, w.o.	77,1	35,8	16,6
Ontwikkeling	19,4	23,7	-16,4
Sport, spel en vakantie	64,6	18,4	14,1
Overige ontspanning	115,6	123,4	73,4
Roken	-1,6	-13,8	-40,2
Verkeer	118,2	29,4	21,2
Overige bestedingen	41,7	-51,4	-68,8

hogere inkomens met 26% zijn gedaald. Opmerkelijk is in dit verband dat de uitgaven voor deze inkomensgroep aan huishoudelijke apparaten en gereedschappen relatief sterk zijn gestegen (nl. 31%). Een en ander duidt op de vervanging van „hulp in de huishouding” door huishoudelijk apparaten.

Bij werknemersgezinnen met lagere inkomens is de relatief sterke stijging van uitgaven voor geneeskundige verzorging vermeldenswaard (nl. 22%), alsmede die voor sport, spel en vakantie (65%), voor overige ontspanning — waaronder uitgaven voor audiovisuele apparatuur — (116%), en voor verkeer (118%). Bij werknemersgezinnen met midden- en vooral met hogere inkomens is de reële consumptiestijging voor de artikelgroep „ontwikkeling, ontspanning en verkeer” over het algemeen aanmerkelijk minder.

J.G.S.J. van Maarseveen
B. de Vet

7) Uit het beschikbare cijfermateriaal betreffende 1963/1964 is een drietal bruto inkomensgrenzen gekozen, t.w. f. 10.500, f. 16.000 en f. 20.000. Rekening houdend met de inkomensstijging sedert 1963/1964 luiden de corresponderende inkomensgrenzen voor 1974 resp. f. 28.000, f. 40.000 en f. 50.000.

8) De verhouding tussen de stijgingspercentages voor de verschillende inkomensgroepen is mede beïnvloed door de verstrekte objectsubsidies bij de woningbouw. Overigens zij opgemerkt dat ook een betere wijze van vaststelling van huurwaarden van eigenaarswoningen bij de hoogte van deze percentages een rol heeft gespeeld.

adverteer in ESB

UNCTAD en het algemene preferentiestelsel van de EG

DRS. J.A.J.R. VAESSEN*

Het algemene preferentiestelsel dat sinds 1971 door de EG wordt gehanteerd om de invoertarieven voor produkten uit ontwikkelingslanden te verlagen, wordt door deze landen en in het bijzonder ook door het UNCTAD-secretariaat als onvoldoende gekwalificeerd. In dit artikel wordt een schets gegeven van het EG-preferentiestelsel en van de kritiek die daarop van de zijde van de UNCTAD is uitgeoefend. Tevens wordt aangegeven in welke richting de UNCTAD veranderingen voorstaat.

Inleiding

Op 13 oktober 1970 hechtte de Trade and Development Board, het permanente orgaan van de UNCTAD, haar goedkeuring aan de invoering van een algemeen preferentiestelsel (APS) waarover in het Special Committee on Preferences van de UNCTAD overeenstemming was bereikt 1). Aan dit besluit ligt een lange voorgeschiedenis ten grondslag 2).

Aanvankelijk in het GATT en vanaf 1964 in de UNCTAD hebben de ontwikkelingslanden gestreefd naar een stelsel waarbij de ontwikkelde landen hun douanetarieven zouden verlagen voor produkten afkomstig uit ontwikkelingslanden, terwijl voor produkten uit andere, ontwikkelde landen de normale tarieven zouden blijven gelden. Dit met het oog op het bevorderen van hun export en economische ontwikkeling. In 1968 werd principiële overeenstemming bereikt over de invoering van het APS en werden tevens enkele beginselen vastgelegd. Het gaat om „preferential or free entry of exports of manufactures and semi-manufactures of developing countries”. Deze preferenties moeten „generalized”, „non-reciprocal” en „non-discriminatory” zijn 3).

Op basis van deze beginselen deed een aantal ontwikkelde landen (de donorlanden) voorstellen aan de UNCTAD omtrent de door elk van hen in concreto toe te passen preferentiestelsels. Op deze voorstellen is de uiteindelijk in het Special Committee on Preferences bereikte overeenstemming gebaseerd. De „Agreed conclusions” — het document waarin deze overeenstemming is vastgelegd 4) — registreren slechts het feit dat de voorgestelde stelsels aanvaardbaar zijn; de hierboven genoemde beginselen worden niet uitgewerkt. Met name is in het midden gelaten hoe groot de preferentiële marge moet zijn, terwijl ook de vraag welke landen preferentiegerechtigd (de begunstigde landen) zijn, onbeantwoord is gebleven. Wel is bepaald dat de donorlanden maatregelen mogen treffen ter bescherming van hun eigen industrie, zowel in de vorm van een a priori vastgesteld maximum voor de preferentieel te importeren hoeveelheden als in de vorm van een a posteriori te hanteren ontsnappingsclausule. Verder is de tijdsduur van het APS op tien jaar gesteld, zij het met de mogelijkheid van

verlenging. Ten slotte zijn er institutionele bepalingen opgenomen, waarin wordt geregeld dat een „appropriate UNCTAD body” toezicht zal uitoefenen op de werking van het APS.

Sindsdien is het APS in werking getreden, zij het niet tot algehele bevrediging van de ontwikkelingslanden en de UNCTAD. Dit artikel is toegespitst op de ontwikkeling van het EG-preferentiestelsel en de beoordeling daarvan binnen de UNCTAD.

Het EG-preferentiestelsel

Het EG-preferentiestelsel is in werking getreden op 1 juli 1971. Het is neergelegd in een aantal verordeningen en besluiten, die jaarlijks worden gewijzigd (alleen het eerste stelsel had een looptijd van 6 maanden) 5). De preferentiële behandeling heeft in het algemeen betrekking op alle industriële eindprodukten en halffabrikaten van de hoofdstukken 25 t/m 99 van de Brusselse Tariefnomenclatuur (BTN) 6). Daarnaast worden ook nog preferenties verleend voor een beperkt aantal landbouwprodukten uit BTN 1 t/m 24. De EG achtte het echter niet wenselijk om alle in principe in aanmerking komende produkten onvoorwaardelijk preferentiële behandeling te geven, omdat voor een bedreiging van de eigen industrie werd gevreesd. Daarom is de categorie *industriële eindprodukten en halffabrikaten* — waarvoor in principe de preferentiële marge 100% is (en dus het preferentiële douanetarief 0%) — onderverdeeld in vier produktgroepen:

* Dit artikel is een bewerking van de doctoraalscriptie van de auteur. Geïnteresseerden kunnen deze scriptie inzien op het Europa Instituut van de faculteit der rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit te Leiden.

1) TD/B/332, Trade and Development Board, Official Records, Decision 75 (S-IV): Generalized System of Preferences.

2) Voor de achtergronden en de wordingsgeschiedenis van het APS, zie: H. Frantzen, *Een algemeen stelsel van ontwikkelingspreferenties als uitzondering op de meestbegunstigingsclausule van het GATT*, dissertatie, Tilburg, 1971, hfst. VI en VII.

3) Zie titel en preambule van Resolutie 21(LL) van 26 maart 1968 van de UNCTAD; Proceedings UNCTAD II, Vol. I (TD/97, Vol. I), blz. 38.

4) TD/B/329/Rev. I, Report of the Special Committee on Preferences on the second part of its fourth session, 21 september — 12 oktober 1970. De „Agreed conclusions” zijn ook gepubliceerd in TD/B/332, op. cit.

5) Het EG-preferentiestelsel voor de periode van 1 juli tot 31 december 1971 is neergelegd in de verordeningen 1308/71 t/m 1314/71 en de EGKS-besluiten 71/232 en 71/233, PB, 1971, L 142.

6) De Brusselse Tariefnomenclatuur (BTN) is een uit 99 hoofdstukken bestaande indeling van produkten voor douanedoelinden. De hoofdstukken 1 t/m 24 omvatten landbouwprodukten, de hoofdstukken 25 t/m 99 industriële produkten. Zie het Verdrag inzake de nomenclatuur voor de indeling van goederen in de douanetarieven van 15 december 1950, *Tractatenblad*, 1951, nr. 122.

- textielproducten van katoen, die onder het Long Term Cotton Textiles Arrangement vallen;
- andere textielproducten en schoeisel;
- ijzer- en staalproducten, die onder de EGKS-bepalingen vallen;
- andere industriële eindproducten en halffabrikaten; deze productgroep is verreweg de grootste.

Elk van deze productgroepen is op zijn beurt onderverdeeld in twee subgroepen: gevoelige en niet-gevoelige producten; voor elk van de acht subgroepen wordt een aparte verordening of besluit getroffen.

Voor alle productgroepen geldt een systeem van a priori beperkingen. De preferentiële behandeling wordt niet gestopt wanneer een feitelijke marktverstoring wordt geconstateerd, maar wanneer een aan de import gesteld maximum is bereikt, ongeacht het feit of de binnenlandse industrie al dan niet schade is toegebracht.

Niet-gevoelige producten zijn onderworpen aan de volgende beperkingen:

● **Communautaire plafonds.** De invoer in de EG geniet preferentiële waarde totdat de invoerwaarde een bepaald plafond, uitgedrukt in rekeenheden (RE), bereikt. Gewoonlijk wordt het plafond als volgt berekend: de plafondhoogte is de som van enerzijds de waarde van de cif-invoer in de EG in 1968 van het betrokken produkt uit de preferentiegerechtigde landen (dit is de z.g. „basic amount”) en anderzijds 5% van de waarde van de cif-invoer uit de niet-preferentiegerechtigde landen alsmede uit de landen die al speciale EG-preferenties genieten, zoals de ACP-landen (dit is de z.g. „supplementary amount”). De „supplementary amount” is variabel en wordt jaarlijks opnieuw berekend volgens de nieuwste gegevens. Voor de eerste periode is de helft van het op bovenstaande wijze berekende plafond voor preferentiële behandeling beschikbaar gesteld, omdat het stelsel slechts een half jaar van kracht was (nl. van 1 juli tot 31 december 1971). Voor de berekening van het „supplementary amount” werd ook 1968 als basisjaar gebruikt.

● **Maximumbedragbeperking.** Deze beperking houdt in dat één preferentiegerechtigd land niet meer dan een bepaald gedeelte van de totale preferentiële invoer van een produkt voor zijn rekening mag nemen. Dit gedeelte varieert van 10% tot 50%. Voor niet-gevoelige producten geldt doorgaans een maximumbedragbeperking van 50%. De reden van deze beperking is: „... de preferenties ten behoeve van het ontwikkelingsland of de ontwikkelingslanden met het grootste concurrentievermogen te beperken en een wezenlijk aandeel ervan te reserveren voor de ontwikkelingslanden met een geringer concurrentievermogen... 7). Wanneer het plafond en/of het maximumbedrag is bereikt, kan de Commissie het normale douanetarief voor het desbetreffende produkt weer instellen.

Gevoelige producten zijn onderworpen aan de volgende beperkingen:

● **Communautaire tariefcontingenten.** Het tariefcontingent heeft een tweeledige beschermende werking. In de eerste plaats gelden voor de invoer in de EG als geheel plafonds die op dezelfde manier worden berekend als die voor niet-gevoelige producten. In de tweede plaats is er een voorziening getroffen waardoor een gelijkmatige verdeling van de invoer over de lidstaten is gewaarborgd. De maximaal onder preferentiële behandeling in te voeren hoeveelheid is „... op grond van algemeen economische criteria betreffende de buitenlandse handel, het BNP en de bevolking... 8) als volgt verdeeld over de lidstaten (waarbij de Benelux als eenheid optreedt):

West-Duitsland	37,5%
Benelux	15,1%
Frankrijk	27,1%
Italië	20,3%

● **Maximumbedragbeperking.** Evenals bij niet-gevoelige producten mag ook hier een preferentiegerechtigd land niet meer dan een bepaald gedeelte van het totale plafond naar de EG exporteren. Bij gevoelige producten is dit doorgaans op 20 of

30% gesteld. De nationale quota van de tariefcontingenten worden door de lidstaten zelf geadmistreerd volgens hun eigen regels. Als het maximumbedrag bereikt is, moet het normale tarief ten opzichte van het desbetreffende land weer worden ingesteld.

De bovengeschetste beschermingsmaatregelen gelden voor alle industriële eindproducten en halffabrikaten. Voor de afzonderlijke productgroepen gelden daarnaast veelal nog speciale regels. De belangrijkste daarvan is een sterke beperking van het aantal begunstigde landen in het geval van textielproducten en schoeisel.

Wat de categorie landbouwproducten betreft, deze krijgen een preferentiële behandeling in de vorm van een gedeeltelijke verlaging van de douanetarieven. Verder geldt voor deze producten een ontsnappingsclausule: de normale tarieven kunnen voor een bepaald produkt weer worden ingesteld wanneer dat produkt in de Gemeenschap wordt geïmporteerd „... in zodanige hoeveelheden of tegen zodanige prijzen dat daardoor nadeel wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de producenten van de Gemeenschap welke gelijksoortige of rechtstreeks daarmee concurrerende producten voortbrengen...” (zie artikel 2 van Verordening 1314/71).

Het hierboven geschetste systeem van het EG-preferentiesstelsel is sinds 1971 nauwelijks veranderd. De jaarlijkse aanpassingen 9) hebben de fundamentele karaktertrekken van het systeem onaangestast gelaten. Het is onmogelijk in dit korte bestek een overzicht te geven van alle detailwijzigingen. Ik volsta met het signaleren van enkele trends en het noemen van een paar van de meest ingrijpende veranderingen:

● Steeds meer landbouwproducten hebben preferentiële behandeling gekregen: hun aantal steeg van ca. 50 in 1971 tot bijna 300 in 1977. De preferentiële marge werd ook groter: in 1971 bedroeg deze gemiddeld 4 procentpunten 10), in 1977 gemiddeld 7,3 11).

● Het aantal begunstigde landen is toegenomen van ongeveer 120 in 1971 tot bijna 150 in 1977.

● Voor de berekening van de „supplementary amount” zijn de basisjaren jaarlijks aangepast: in 1971 was het basisjaar 1968, in 1972 was het 1969 enz. De aanpassing van de basisjaren voor de „basic amount” verliep meer schoksgewijs: van 1968 in 1971 werd het 1971 in 1974 en 1974 in 1977.

● De belangrijkste veranderingen vonden plaats ten gevolge van de toetreding van Denemarken, Ierland en het Verenigd Koninkrijk tot de Gemeenschap. Vanaf 1974 pasten deze landen het EG-preferentiesstelsel toe. Hierdoor dreigden de traditionele handelspartners van de nieuwe lidstaten (vooral de Gemeenebestpartners van het Verenigd Koninkrijk) in één klap hun bevoorrechte positie kwijt te raken. Besloten werd het EG-stelsel dusdanig aan te passen dat de gevolgen voor deze landen zoveel mogelijk zouden worden gereduceerd: de preferenties werden gericht op producten die vooral van belang waren voor de traditionele handelspartners van de nieuwe lidstaten. Vooral de Gemeenebestpartners van het Verenigd Koninkrijk hebben ervan geprofiteerd, hoewel alle begunstigde landen voor de preferentiële behandeling in aanmerking konden komen 12). Deze speciale verordeningen

7) Zie bijvoorbeeld Verordening 1309/71, eerste overweging, *PB*, 1971, L 142.

8) Verordening 1308/71, achtste overweging, *PB*, 1971, L 142.

9) De EG-preferenties zijn jaarlijks neergelegd in verordeningen (en EGKS-besluiten), die respectievelijk te vinden zijn in *PB*, 1971, L287; *PB*, 1972, L296; *PB*, 1973, L358-359; *PB*, 1974, L20 en L329; *PB*, 1975, L310 en *PB*, 1976, L349.

10) Review of the schemes of generalized preferences of developed market economy countries; operation and effects of generalized preferences granted by the EEC. study by the UNCTAD secretariat, TD/B/C.5/3, d.d. 11 januari 1973, par. 4. Genoemde studie is ook gereproduceerd in: TD/B/C.5/15, blz. 115-153.

11) Review of the schemes of generalized preferences of developed market economy countries; The EEC scheme for 1976 and 1977, report by the UNCTAD secretariat, TD/B/C.5/48, dd. 24 maart 1977, par. 54.

12) Zie bijvoorbeeld Verordening 3508/73, *PB*, 1973, L 358.

maakten het EG-preferentiestelsel er niet eenvoudiger op.

Ten gevolge van de toetreding moesten ook de nationale quota van de tariefcontingenten worden aangepast. Deze zijn nu als volgt:

	voor textielprodukten	voor overige produkten
West-Duitsland	27%	27,5%
Benelux	10%	10,5%
Frankrijk	19%	19 %
Italië	14%	15 %
Denemarken	7%	5 %
Ierland	1%	1 %
Ver. Koninkrijk	22%	22 %

Het onderscheid tussen textielprodukten en overige produkten en het groter aandeel van Denemarken in de textielimport vloeide voort uit het feit dat dit land zelf vrijwel geen textielindustrie bezit die moet worden beschermd:

• In 1975 is er naast tariefcontingenten en plafonds nog een derde beschermingsregel ingevoerd: het tariefplafond (Verordening 3053/74). Dit is een variant van het tariefcontingent in die zin dat er geen nationale quota zijn, maar wel een voorziening die ervoor zorgt dat de belangrijkste uitvoerders van bepaalde produkten hun leveranties gelijkmatig over de lidstaten verdelen. De invoering van deze tariefplafonds moet worden gezien als een tegemoetkoming aan de ontwikkelingslanden. Deze beschermingsmaatregel verminderde namelijk de rol van de tariefcontingenten die, zoals verder zal blijken, door de UNCTAD als zeer ongunstig voor de ontwikkelingslanden worden beschouwd 13).

Het toezicht van de UNCTAD

Op de derde UNCTAD-conferentie (1972) werd in Resolutie 77 (III) besloten „... to establish the Special Committee on Preferences as a permanent machinery within UNCTAD with terms of reference as described in section VIII of the Agreed Conclusions...” 14). Aldus werd dit Special Committee het „appropriate UNCTAD body”, dat toezicht moest houden op de werking van het APS. De bedoelde „terms of reference” houden in het kort het volgende in:

- toezicht op de gevolgen van het APS voor de uitvoer en de uitvoerinkomsten, op de industrialisatie en op de economische groei van de begunstigde landen;
- deze functies moeten worden uitgeoefend door middel van:
  - een jaarlijkse beoordeling en analyse van de werking van het APS;
  - een driejaarlijkse beoordeling van de resultaten voor de begunstigde landen en van de mogelijkheden tot verbetering van het systeem;
  - een veelomvattende beoordeling tegen het einde van de geldigheidsduur van het APS (tien jaar) en een oordeel over af- of niet verlenging.

De eerste beoordeling door het Special Committee on Preferences van het APS (waarbij ik me beperk tot de weergave van het oordeel over het EG-preferentiestelsel) vond plaats in april 1973 tijdens de vijfde zitting van het comité. Ter voorbereiding van deze zitting had het UNCTAD-secretariaat een studie gemaakt van de werking en de effecten van de door de EG verleende preferenties 15). Het rapport concentreerde zich op de mogelijkheden die er bestonden voor preferentiële behandeling van de import in de EG uit ontwikkelingslanden. Kritiek werd geuit op het beperkte aantal landbouwprodukten dat in aanmerking kwam voor preferentiële behandeling en over de geringe preferentiële marge voor deze produkten. Weliswaar was het APS voornamelijk opgezet ter bevordering van de export van industriële eindprodukten en halfabrikaten, maar sommige ontwikkelingslanden

hadden geen exporteerbare industrieproducten en waren bijgevolg voor hun uitvoerinkomsten volledig afhankelijk van landbouwprodukten. Het grootste deel van het rapport was echter gewijd aan kritiek op het systeem van beschermingsmaatregelen en vooral op de a priori beperkingen. Volgens het UNCTAD-secretariaat zou hierdoor de exportstimulans die voortvloeit uit preferenties slechts bestaan *zolang de tariefpreferenties toegepast worden op de toegenomen export* 16). Het EG-preferentiestelsel werd betiteld als „closed-ended”: zodra de import het gestelde maximum te boven zou gaan, zou het normale douanetarief weer van kracht worden en zou de uitvoerstimulans verdwijnen. Het secretariaat sprak zijn voorkeur uit voor een „open-ended” preferentiestelsel, d.w.z., een stelsel waarin de uitvoer kan groeien zonder opheffing van de preferentiële behandeling. Als redenen waarom van het EG-preferentiestelsel geen exportstimulans uitging, werden aangevoerd:

• de keuze van het basisjaar. Voor het stelsel van 1971 worden zowel „basic amount” als „supplementary amount” vastgesteld met behulp van cijfers uit 1968. Ten gevolge van de geleidelijke aanpassing van de basisjaren voor de „supplementary amount” bedraagt het verschil tussen basisjaar en toepassingsjaar drie jaar, terwijl het verschil voor de „basic amount” ten gevolge van de driejaarlijkse aanpassing zelfs oploopt tot vijf jaar. Het gebruik van deze oude gegevens heeft twee nadelen: in de eerste plaats wordt aldus geen rekening gehouden met de tussentijds opgetreden exportgroei van de ontwikkelingslanden en in de tweede plaats zijn de importmaxima in waarde vastgesteld, zodat elke prijsverhoging van de exportprodukten van ontwikkelingslanden in de periode tussen basisjaar en jaar van toepassing resulteert in een vermindering van de in de EG in te voeren hoeveelheid;

• de maximumbedragbeperking. De ratio is weliswaar het reserveren van een behoorlijk gedeelte van de preferentiële import voor de minder concurrentiekrachtige landen, maar het resultaat is een onvolledige benutting van het plafond. Vaak blijkt dat één land het hem toegestane maximum exporteert en dan geen preferentiële behandeling meer krijgt, terwijl de andere landen samen het resterende deel van het plafond niet vol kunnen maken. Het secretariaat wees erop dat de meeste ontwikkelingslanden op korte termijn niet in staat zijn tot een dusdanig ingrijpende verandering van hun exportpakket, dat zij de plafonds beter zouden kunnen benutten;

• de verdeling in nationale quota van de tariefcontingenten. Twee aspecten van deze verdeling zijn een doorn in het oog van de ontwikkelingslanden. In de eerste plaats kent het EG-stelsel geen gemeenschappelijke reserve voor deze quota, zodat het kan gebeuren dat enkele landen van de Gemeenschap het maximum geïmporteerd hebben terwijl de quota van de andere lidstaten nog niet uitgeput zijn. Op die manier blijft de feitelijke in de Gemeenschap ingevoerde hoeveelheid beneden het totale plafond. Met andere woorden: een gedeelte van het plafond wordt verspild. In de tweede plaats heeft de EG bij de verdeling van de quota over de lidstaten meer gelet op het beginsel van „burden sharing” dan op de te verwachten import. Door de band genomen zijn de nationale quota van West-Duitsland en de Benelux te laag en die voor Frankrijk en Italië te hoog, zodat de Franse en Italiaanse quota gedeeltelijk verloren gaan en de import in de Benelux en Duitsland te snel weer op normale tarieven stuit.

De conclusie van het UNCTAD-secretariaat was dat „... the a priori limitations as presently applied are inadequate to

13) De uiteenzetting over de werking van het EG-preferentiestelsel is noodzakelijkerwijs sterk gesimplificeerd. Met name de problematiek van de regels van oorsprong is geheel buiten beschouwing gebleven. Voor informatie over dit laatste: zie het rapport van de Working Group on Rules of Origin over haar derde zitting, TD/B/AC.5/38.
14) Proceedings UNCTAD III, Vol. 1, TD/180, Vol. 1, blz. 85-86.
15) TD/B/C.5/3; zie ook noot 10.
16) TD/B/C.5/3, par. 52.

cover the existing trade flows, let alone provide for an expansion of the developing countries' trade under preferential treatment...".

Het is uit het voorafgaande duidelijk dat het UNCTAD-secretariaat slechts het standpunt van de ontwikkelingslanden naar voren heeft gebracht. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in het Special Committee on Preferences deze landen de kritiek en de argumenten van het secretariaat overnamen. De EG daarentegen was van mening dat het rapport van het secretariaat te negatief was en de reeds bereikte resultaten negeerde. Verder, dat de ontwikkelingslanden nog niet het volle profijt uit de preferenties hadden getrokken ingevolge de onbekendheid met het (immers pas recentelijk ingevoerde) stelsel. Uiteindelijk werd een resolutie aangenomen waarin het Special Committee de donorlanden uitnodigde "...to give continuing consideration to the... requests of the developing countries..." 17). Deze eisen zijn o.a. heffingsvrije en quota-vrije toegang voor al hun producten. Verder werd aangedrongen op het verspreiden van informatie omtrent het APS.

Het hierboven geschetste beeld herhaalde zich bij alle volgende zittingen van het Special Committee 18): een ten opzichte van de ontwikkelde landen zeer kritisch rapport van het UNCTAD-secretariaat 19), weerlegging van de kritiek door de donorlanden en een resolutie waarin de eisen van de ontwikkelingslanden naar voren werden gebracht. Maar het EG-preferentiestelsel — en dus ook de kritiek van het UNCTAD-secretariaat daarop — onderging in de loop van de jaren geen fundamentele verandering. Daarom kan worden volstaan met de bespreking van slechts enkele punten uit de latere secretariaatsrapporten.

1. Het rapport ter voorbereiding van de zesde zitting (zie noot 19), alsmede een eerder rapport 20), besteedde aandacht aan de gevolgen van de uitbreiding van de EG. In de eerste plaats werd kritiek geleverd op de toegenomen complexiteit van het stelsel ten gevolge van de speciale regelingen. In de tweede plaats werd betreurd dat de nieuwe lidstaten hun eigen preferentiestelsels, die „open-ended” waren, inruilden voor het veel restrictievere EG-stelsel. Ten slotte werd de aandacht gevestigd op een voor de ontwikkelingslanden ongunstig effect van de uitbreiding dat niet voortvloeide uit het preferentiestelsel zelf: waar vóór de toetreding van de nieuwe lidstaten de ontwikkelingslanden een preferentiële positie hadden ten opzichte van het Verenigd Koninkrijk, Ierland en Denemarken bij import in de EG (en omgekeerd: een preferentiële positie ten opzichte van de EG bij import in deze drie landen), moesten zij nu op voet van gelijkheid concurreren met die landen (eigenlijk zelfs op voet van ongelijkheid, omdat de lidstaten in hun onderlinge handel niet de belemmeringen kennen waaraan de preferentiële import nog onderworpen is).

2. De zevende zitting van het Special Committee vormde een in de institutionele bepalingen van de „Agreed conclusions” voorziene driejaarlijkse beoordeling. Zowel het UNCTAD-secretariaat als het Special Committee schonken daarom aandacht aan de vooruitzichten op lange termijn van het APS. Het secretariaat 21) achtte een fundamentele verande-

17) Resolutie I (IV), The generalized system of preferences: review and implementation, in: Report of the Special Committee on Preferences on its fifth session (3-13 april 1973), TD/B/442.

18) Report of the Special Committee on Preferences on its sixth session (20-31 mei 1974), TD/B/489 en Report of the Special Committee on Preferences on its seventh session (5-16 januari 1976), TD/B/598. Op het moment van schrijven kon nog niet worden beschikt over het rapport over de achtste zitting, gehouden in juni 1977.

19) Behalve de reeds in noot 10 genoemde studie zijn voor de EG van belang de studies van het UNCTAD-secretariaat over de werking van het EG-preferentiestelsel met de volgende codenummers: TD/B/C.5/23 (28 maart 1974), TD/B/C.5/34 (2 juli 1975) en TD/B/C.5/48 (24 maart 1977).

20) Effects of the enlargement of the EEC on the generalized system of preferences, study by the UNCTAD secretariat, TD/B/C.5/8 (8 februari 1973). Ook opgenomen in: TD/B/C.5/15, blz. 211 e.v.

21) Third general report on the implementation of the generalized system of preferences, prepared by the UNCTAD secretariat, TD/B/C.5/41 (8 december 1975).

nationale ziekenhuisraad

De Nationale Ziekenhuisraad (NZR) is de vereniging van alle Nederlandse ziekeninrichtingen. Doel van de NZR is het bevorderen van een nationaal ziekenhuisbeleid en, binnen die doelstelling, het behartigen van de belangen van de leden. Het bureau van de NZR omvat de secretariaten van de NZR en van de secties (ziekenhuizen, psychiatrische instituten en verpleeghuizen) en een aantal gespecialiseerde stafafdelingen.

De afdeling economische zaken heeft tot taak signalering van en advisering over economische en financiële vraagstukken betreffende het ziekenhuiswezen ten behoeve van de beleidsinstanties; het ontwikkelen van bedrijfseconomische maatstaven voor een verantwoord ziekenhuisbeheer; secretariaats-werkzaamheden voor een aantal commissies.

Voor deze afdeling wordt gevraagd een

algemeen econoom m/v

met afstudeerrichting openbare financiën en/of belangstelling voor sectorale economische ontwikkelingen, en analytische inslag. Hij/zij zal werkzaam zijn in een team met vier bedrijfseconomen. Kennis van gezondheidszorg-economie zal op prijs worden gesteld. Een goede mondelinge en schriftelijke uitdrukingsvaardigheid is noodzakelijk.

Het aanvangssalaris is afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring en ligt tussen f 2625,— en f 4250,— bruto per maand.

Inlichtingen over deze functie kan men vragen bij de heer H. J. Dijkstra, tel.: 030-739911.

Schriftelijke sollicitaties, vergezeld van een curriculum vitae, kunnen worden gericht aan de directie van de Nationale Ziekenhuisraad, Ziekenhuiscentrum, postbus 9696, 3506 GR Utrecht.

ring van de individuele preferentiestelsels noodzakelijk om de doelstellingen van het APS (snellere industrialisatie en economische groei) te verwezenlijken. Voor andere verbeteringen is een herziening van het APS vereist. Genoemd zijn o.a.:

- a. de juridische status. De ontwikkelde landen beschouwen het APS als een door hen vrijwillig op zich genomen last, die verder geen enkele verplichting inhoudt; het secretariaat pleit voor een bindende vaststelling van de tarieven (in de regel op nul-niveau) en voor voorafgaand overleg met de betrokken landen in geval van intrekking van de preferenties;
- b. de geldigheidsduur. Tien jaar is te kort voor het oplossen van de problemen van de ontwikkelingslanden; verlenging van het APS is dus noodzakelijk;
- c. uitbreiding van het APS. Naast tariefverlagingen zijn ook andere maatregelen nodig om de ontwikkelingslanden te helpen bij hun economische ontwikkeling. Het UNCTAD-secretariaat stelt de Lomé Conventie (in 1975 gesloten tussen de EG en 46 ontwikkelingslanden in Afrika, het Caraïbisch gebied en de Stille Zuidzee, de z.g. ACP-landen) als voorbeeld; deze conventie biedt de ontwikkelingslanden niet alleen handelsvoordelen, maar ook aanvullende maatregelen op het gebied van handelsbevordering en industrialisatie.

3. De UNCTAD-rapporten besteedden veel aandacht aan de gevolgen van het APS voor de handel, maar men kampte met het probleem dat de handelscijfers over een bepaald jaar pas geruime tijd later beschikbaar kwamen. Om een inzicht te krijgen in de werking van een preferentiestelsel in een bepaald jaar (zie bijvoorbeeld het rapport voor de vijfde zitting met betrekking tot de jaren 1971 en 1972) nam de UNCTAD daarom de meest recente cijfers (in dit geval 1970) en deed alsof het stelsel van toepassing was geweest. Evenwel kon pas in 1975 een werkelijke analyse worden gemaakt van de werking van het EG-preferentiestelsel in 1972 (22). De preferentiële invoer in de EG van landbouwprodukten bedroeg ongeveer 45 mln. RE, d.i. 1,8% van de totale invoer van landbouwprodukten uit „echte” begunstigde landen (dit zijn de begunstigde landen zonder de landen die speciale EG-preferenties genieten). Wat de industriële eindprodukten en halffabrikaten betreft: 87% van de aan douaneheffingen onderworpen import viel onder het stelsel van 1972, maar vanwege de a priori beperkingen bedroeg de potentiële preferentiële import slechts ongeveer 1/3 van de onder het stelsel vallende produkten. De werkelijke preferentiële invoer was nog lager, doordat sommige landen niet aan bepaalde formaliteiten hadden voldaan. Bij dit alles kwam nog dat slechts 10 landen 82% van de preferentiële invoer voor hun rekening namen: Joegoslavië, Brazilië, Hong Kong, Iran, Indië, Argentinië, Zuid-Korea, Mexico, Singapore en Pakistan.

De geringe positieve invloed van het EG-preferentiestelsel werd door het UNCTAD-secretariaat enerzijds toegeschreven aan de restrictiviteit van het stelsel en anderzijds aan het feit dat dit pas kort in werking was. Recentere cijfers (23) tonen aan dat in 1975 46% van de onder het stelsel vallende import van industrieproducten daadwerkelijke preferenties ontving. Produkten uit BTN 1-24 die preferentiële behandeling kregen, hadden een waarde van 367,8 mln. RE (1 RE = \$ 1,32 in 1975); de produkten uit BTN 25-99 omvatten een waarde van 1.424,1 mln. RE.

Het is duidelijk dat de preferentiële invoer in de EG een forse groei in absolute zin heeft ondergaan. Helaas ontbreken cijfers die aangeven of ten gevolge van het preferentiestelsel het aandeel van de ontwikkelingslanden in de EG-invoer en in de wereldhandel is toegenomen.

De beoordeling van het APS door het Special Committee maakt een krachteloze indruk. In de eerste plaats kan het Committee alleen maar *beoordelen* en mist het elke mogelijkheid tot het nemen van besluiten waaraan de staten gebonden zijn. Alleen door middel van resoluties kan enige druk worden uitgeoefend. Dit toch al niet sterke pressiemiddel wordt nog

verzwakt door het feit dat het Special Committee niet een boven de partijen staande instantie is, maar is samengesteld uit twee groepen landen die het principieel oneens zijn. Als een resolutie in harde bewoordingen de ontwikkelde landen veroordeelt, zullen deze landen tegenstemmen, waardoor de resolutie vrijwel elke kracht verliest, terwijl een resolutie die met algemene stemmen of met consensus wordt aangenomen, een zeer waterige tekst zal bevatten. In de tweede plaats wordt de beoordeling bemoeilijkt door het feit dat er slechts enkele algemene beginselen vastgelegd zijn (algemene, niet-reciproke en niet-discriminatoire tariefpreferenties voor industriële eindprodukten en halffabrikaten uit ontwikkelingslanden). Duidelijke en gedetailleerde vereisten waaraan de preferentiestelsels zouden moeten voldoen (en die de instemming genieten van zowel ontwikkelde als ontwikkelingslanden) ontbreken. Hierdoor krijgt de kritiek van het UNCTAD-secretariaat en van de ontwikkelingslanden veeleer het karakter van een toetsing aan een door henzelf geschapen ideaalbeeld dan een realistische beoordeling.

Het APS, de Conventie van Lomé en de nieuwe internationale economische orde

Zoals reeds werd opgemerkt, heeft het UNCTAD-secretariaat de Conventie van Lomé (24) als voorbeeld gesteld voor de richting waarin het APS zich zou moeten ontwikkelen. Deze Conventie biedt inderdaad tal van voordelen. In de eerste plaats zijn de mogelijkheden voor preferentiële behandeling groter dan onder het APS; doordat meer produkten, met name primaire produkten, preferentiegerechtigd zijn en doordat er vrijwel geen beperkingen gesteld zijn aan de preferentiële invoer in de voeren hoeveelheden. In de tweede plaats worden de ACP-landen geholpen om ten volle van de betere exportmogelijkheden te profiteren, o.a. door stabilisatie van de exportopbrengsten voor bepaalde primaire produkten, door industriële en technische samenwerking en door financiële hulp.

Het valt echter te betwijfelen of het APS zich op korte termijn inderdaad in deze richting zal ontwikkelen. Het feit dat de EG bereid is om vergaande voordelen te verlenen aan ontwikkelingslanden waarmee haar lidstaten historische banden hebben (verreweg de meeste ACP-landen zijn vroegere koloniën), wil nog niet zeggen dat die bereidheid ook bestaat tegenover alle ontwikkelingslanden. Ook bij de overige donorlanden is de bereidheid om hun preferentiestelsel op het niveau van de Conventie van Lomé te brengen minimaal. Ten slotte zouden de ACP-landen niet graag hun voordelige positie verliezen, zodat zelfs tussen de ontwikkelingslanden onenigheid bestaat.

Intussen blijkt dat de oude regels van het GATT, waarin de gelijke behandeling van staten vooropstaat, steeds meer worden teruggedrongen door regelingen waarin een meer rechtvaardige behandeling wordt verlangd, zoals het APS. Zoals Kapteyn het uitdrukt: „Het *idem cuique* van het gelijkheidsbeginsel wordt ten gunste van de ontwikkelingslanden steeds verder vervangen door een groepsgewijs *suum cuique*” (25). In plaats van incidentele afwijkingen van de GATT-regels willen de ontwikkelingslanden een geheel nieu-

22) Operation and effects of the scheme of generalized preferences of the EEC, study of the operation of the scheme in 1972, a study by the UNCTAD secretariat, TD/B/C.5/34/Add. 1, 17 november 1975.

23) Generalized system of preferences; replies received from preference-giving countries, note by the UNCTAD secretariat, TD/B/C.5/30/Add. 4, 20 juni 1977.

24) Informatie over de Lomé Conventie is ontleend aan H. Stordel, Trade cooperation: preferences in the Lomé convention, the generalized system of preferences and the world trade system, in: F.A.M. Altling von Geusau, (ed.), *The Lomé convention and a new international economic order*, Sijthoff, Leiden, 1977. Zie ook: TD/B/C.5/41, par. 53-68.

25) De grondslagen van de „Nieuwe Internationale Economische Orde”, Preadvies van P. J. G. Kapteyn in *Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht* (betreffende de Nieuwe Internationale Economische Orde), nr. 75, september 1977.

Emissie en concurrentie (I)

JHR. G.E. LOUDON*

Prof. Dr. M.P. Gans stelt in zijn artikel „Bankconcentratie, concurrentie en het emissiebedrijf” (*ESB*, 7 juni 1978), dat de banken er kennelijk niet op uit zijn rendabele ondernemingen enthousiast te maken voor openbare emissies of introductie ter beurze. Als remedie daarvoor stelt hij, als meest fundamentele oplossing, voor het afsplitsen van het effecten- en emissiebedrijf van de banken of, minder verregaand, het instellen van drie à vier aparte elkaar niet overlappende emissiesyndicaten, die in concurrentie met elkaar zouden optreden.

Opmerkelijk in het artikel van Prof. Gans is het ontbreken van enige analyse van de markt waarin bedrijfsfinancieringen in de praktijk moeten worden verricht. Als basis voor zijn conclusies zou eigenlijk moeten dienen een gedegen onderzoek naar de vraag- en aanbodfactoren welke relevant zijn voor het uitgeven van effecten.

In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat beleggers de laatste jaren in grote onzekerheid hebben verkeerend en hun teleurstelling momenteel manifesteren door een zeer defensief beleggingsbe-

leid. Dit heeft zijn consequenties voor het emissiewezen.

Bovendien concludeert Prof. Gans wat gemakkelijk dat er aan de aanbodkant ruimschoots kandidaten in het bedrijfsleven te vinden moeten zijn. Er zijn echter voldoende factoren die erop wijzen dat het aantal kandidaten met zowel de benodigde kwalificaties als de reële behoefte aan vermogen toch wel beperkter is dan in het verleden.

Tegen de achtergrond van de situatie op de markt bij beleggers en bij aanbieders van effecten, is de rol van de bemiddelaar als adviseur en als plaatsingskanaal naar onze mening sterk overtrokken, zodat de remedies gesuggereerd door Prof. Gans misleidend zijn.

Markt voor effecten.

Een gedegen analyse van de markt voor effecten — zowel van de zijde van de geldgevers als van de geldvragers — zou toch wel op haar plaats zijn in een discussie over de rol van het bankwezen bij bedrijfsfinanciering.

Aan de vraagzijde is wat betreft Nederlandse effecten de laatste jaren een aantal belangrijke ontwikkelingen te signaleren.

Allereerst is er sprake van een relatieve afkeer bij beleggers tegen risicodragende beleggingsvormen. Er is een duidelijke verschuiving naar een meer defensief beleggingsbeleid waar te nemen. Daarbij weegt rendement veelal zwaarder dan groeiverwachtingen; in ieder geval biedt rendement, althans in de ogen van de belegger, grotere zekerheid. Het gevolg is dan ook dat er momenteel in het algemeen sprake is van lagere koers/winstverhoudingen dan in de door meer groei gekenmerkte perioden. Deze lage koers/winstverhoudingen hebben hun invloed op het gedrag van potentiële emittenten.

Het is haast overbodig te signaleren dat dit geen typisch Nederlandse ontwikkeling is, doch een internationale. Een recent opinie-onderzoek van de New York Stock Exchange toont duidelijk de voorkeur van het beleggingspubliek in de Verenigde Staten voor allerlei spaarvormen, verzekeringspolissen en onroerend goed als investeringsobjecten.

Een ander element dat bij de belegger speelt is de positie van het Nederlandse bedrijfsleven. Zelfs bij een positiever aandelenklimaat zouden de moeilijkheden waarmee het Nederlandse bedrijfsleven over het algemeen kampt — uitzonderingen daargelaten — de Nederlandse

we internationale economische ordening 26). Hierin moet het doen en laten van de staten op het vlak van de internationale economische betrekkingen onderworpen zijn aan een gedragscode, gebaseerd op het gerechtigheidsbeginsel en met de ontwikkelingslanden als begunstigden. De houding van de ontwikkelde landen hiertegenover is in het algemeen zeer gereserveerd, getuige de onthoudingen of tegenstemmen van die landen bij resoluties betreffende de nieuwe internationale economische orde.

Slotopmerkingen

Aangezien de geldigheidsperiode van het APS nog niet is afgelopen, is een afgerond oordeel over de werking en de effecten van het EG-preferentiestelsel nog niet mogelijk. Het is echter wel duidelijk dat de ontwikkelingslanden en het UNCTAD-secretariaat de resultaten tot nu toe onvoldoende vinden. Vanuit het standpunt van de ontwikkelingslanden is deze kritiek terecht. Genoemde landen streven, gesteund door het UNCTAD-secretariaat, naar een zo snel mogelijke economische ontwikkeling en verlangen dan ook een voor hen ideaal APS. Tegenover hun opvatting over hoe het APS er idealiter zou moeten uitzien, staat de pragmatische opvatting van de ontwikkelde landen. De EG met name is van mening dat het EG-preferentiestelsel een tussenweg moet zoeken tussen de noodzaak om de uitvoer van industriële produkten uit de ontwikkelingslanden te bevorderen, de verplichtingen ten opzichte van de geassocieerde landen na te komen en de eigen industrie voldoende te beschermen.

Onder de huidige omstandigheden kunnen de ontwikkelde landen niet gedwongen worden tot grote tegemoetkomingen

aan de arme landen. Weliswaar beschikt een aantal ontwikkelingslanden over een pressiemiddel in de vorm van voor de industrielanden onmisbare grondstoffen, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat zij dit middel ten behoeve van alle ontwikkelingslanden zullen aanwenden. Vandaar het streven van het UNCTAD-secretariaat om het APS in te passen in een stelsel van handelsbevorderende maatregelen en het een meer bindend karakter te geven. Dit streven krijgt meer relif gezien tegen de achtergrond van de recente ideeën over de nieuwe internationale economische orde (NIEO). Kapteyn 27) stelt dat men de NIEO-resoluties kan zien als een poging om „... vorm te geven aan een meer uitgewerkte conceptie van een ideale economische orde... die doortrokken is van waarden, zoals economische en sociale fundamentele rechten en distributieve gerechtigheid...”. Ook constateert hij dat „... juist de ‚zwakke’ staten in de internationale samenleving, die bij een dergelijke conceptie baat menen te kunnen vinden, de drijvende kracht zijn achter het streven naar haar ingang te doen vinden” 28). In hoeverre de ontwikkelde landen bereid zullen zijn dit streven te steunen is mijn inziens zeer de vraag. Gezien de huidige economische situatie waarin het protectionisme opnieuw meer en meer de kop opsteekt, mogen de ontwikkelingslanden zich gelukkig prijzen als de huidige trend tot langzame maar gestage verbetering van het preferentiestelsel zich voortzet.

J.A.J.R. Vaessen

26) Uitgedrukt in verschillende resoluties van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties; zie Kapteyn, op. cit., blz. 7-8.

27) P.J.G. Kapteyn, op. cit., blz. 26.

28) Ibidem.

belegger thans selectief maken ten aanzien van Nederlandse aandelen. Zeker is dat van buitenlandse zijde de belangstelling voor het Nederlandse aandeel geconcentreerd is op een klein aantal fondsen die of sterk geïnternationaliseerd of op een andere wijze weinig gevoelig zijn voor problemen in de Nederlandse markt.

Anders is het beursklimaat voor obligatieleningen. Hier is minder sprake van terughoudendheid bij het beleggend publiek en institutionele beleggers dan van gebrek aan behoefte bij het Nederlandse bedrijfsleven en van alternatieve bronnen van lang vreemd vermogen tegen concurrerende condities, zoals bijvoorbeeld middellang bankkrediet. Ook speelt voor een aantal vooraanstaande bedrijven het gevaar dat een emissie bij een slechte gang van zaken hun „credit rating” zou kunnen schaden.

Met betrekking tot de aanbodzijde van effecten — met andere woorden bij de emittenten — stelt Prof. Gans zonder verdere analyse dat er kandidaten voor aandelenintroducties en emissies te vinden moeten zijn. Een aantal kandidaten is er inderdaad en bij een opleving in de markt, zoals in de laatste paar maanden het geval is geweest, worden zij door hun banken geadviseerd te emitteren. Wel dient te worden vermeld dat de operaties van de laatste tijd op de aandelenmarkt typisch binnen bepaalde bedrijfssectoren hebben plaatsgevonden, waaronder de bouw- en bagger-, bank-, en verzekeringssectoren. Bij bijna ieder van deze aandelenoperaties is niettemin het algemeen lage koers/winstniveau op de beurs zodanig geweest, dat het nieuw aange trokken eigen vermogen als „duur” wordt gekwalificeerd door de betrokken bedrijven.

Relevant bij de beoordeling of men in de huidige marktomstandigheden moet emitteren, is daarom eerder de marginale dan de gemiddelde rentabiliteit van de bedrijfsactiva. En in de huidige omstandigheden zijn goed renderende investeringsprojecten in de meeste bedrijfssectoren in Nederland moeilijk te vinden.

Daarnaast prefereert men wellicht bij het entameren van projecten de behoefte aan nieuw vermogen te beperken door een deel van derden te secureren in de vorm van joint ventures.

Ten slotte speelt voor familiebedrijven de teleurstelling van beursintroductie bij lage koers/winstverhoudingen: de familie-aandeelhouder realiseert zijn intrinsieke waarde veelal slechts ten dele, terwijl bij overname door een ander bedrijf — vaak buitenlands — andere factoren tot een hogere prijs kunnen leiden.

Grootbanken als bemiddelaars.

Indien het klimaat bij vragers naar effecten en bij het bedrijfsleven dat deze

moet aanbieden *momenteel* niet erg gunstig mag worden genoemd, is het dan wel redelijk om de invloed van de bank als bemiddelaar *structureel* ten detrimente van het bedrijfsleven te noemen? Nog afgezien van de vraag of een andere opstelling van de bemiddelaar (bijvoorbeeld zoals gesuggereerd door Prof. Gans) niet ten detrimente van de belegger zou kunnen zijn.

De banken bemiddelen bij kapitaalmarkttransacties door a. te adviseren; b. transacties over te nemen, m.a.w. te garanderen en c. hun plaatsingsapparaat ter beschikking te stellen. Om de laatste twee taken te vervullen, moeten zij deel uitmaken van een syndicaat of „selling-groep”.

Bij de adviesfunctie is het inderdaad het geval dat de mening van de twee grote banken belangrijk mag worden genoemd. Deze instellingen worden bij uitstek geacht de markt te kennen. Indien het advies van een der grote banken zou blijken af te wijken van de stemming van de markt, is er voldoende concurrentie om het initiatief (en penvoerderschap) van emissies naar anderen te doen gaan. Het is niet reëel om te stellen dat de effectenmedewerkers van de grote banken zich laten beïnvloeden door historische „conflict of interest”-situaties (zoals

kredietverlening aan hetzelfde bedrijf en de eigen behoefte van de bank op de kapitaalmarkt) en daardoor een advies geven dat anders zou zijn dan de reële mogelijkheden op de kapitaalmarkt indiceren. Daarvoor is er zelfs met het relatief beperkte aantal marktpartijen op dit moment nog ruimschoots voldoende concurrentie.

Daarom zouden de „remedies” die door Prof. Gans worden aangedragen, weinig daadwerkelijk effect hebben op de Nederlandse kapitaalmarkt. Een vóór-oorlogse, structurele, Amerikaanse maatregel (splitsen van „investment” en „commercial banks”) in de Nederlandse markt, juist op een moment dat het Nederlandse bedrijfsleven zich meer dan voorheen begeeft op de internationale kapitaalmarkten en ook daar van toenemende concurrentie kan profiteren, is irrelevant.

Tevens zal voor bedrijven die willen emitteren de ratio voor gescheiden syndicaten niet duidelijk zijn. Waarom zou in feite een debiteur zich het garantiEVERMAGEN en de plaatsingskracht van een aantal belangrijke Nederlandse banken ontzeggen?

G.E. Loudon

Emissie en concurrentie (II)

DRS. L. VAN DRIEL*

Het in *ESB* van 7 juni 1978 verschenen artikel „Bankconcentratie, concurrentie en het emissiebedrijf”, van de hand van Prof. Dr. M.P. Gans geeft mij aanleiding tot een korte reactie. Ik beperk me daarbij in hoofdzaak tot de conclusie aan het slot van het artikel, als zouden enkele aspecten van de structuur van het Nederlandse bankwezen ertoe leiden dat het bedrijfsleven niet op optimale wijze gebruik maakt van de mogelijkheden van de openbare kapitaalmarkt. Naar de mening van Gans is zulks allereerst een gevolg van de door hem vermeende conflictsituatie waarin de banken, die een oordeel moeten geven over de wenselijkheid en haalbaarheid van openbare transacties op de kapitaalmarkt, zouden verkeren. Een tweede oorzaak zou zijn, dat door de bankconcentratie met betrekking tot het verrichten van openbare transacties door bedrijven een monopolistische situatie is ontstaan.

Ten aanzien van de door Gans veronderstelde conflictsituatie merkt hij op dat deze voortvloeit uit de omstandigheid, dat bedoelde „banken enerzijds optreden als financier voor ondernemingen en

voor dit doel zelf middelen via de openbare markt aantrekken, terwijl anderzijds voor openbare transacties van het bedrijfsleven de medewerking is vereist van dezelfde banken”. Hij volstaat niet met te suggereren — „het is denkbaar, dat de banken het niet prettig vinden als ondernemingen op de openbare kapitaalmarkt met hen in concurrentie treden” —, maar gaat zelfs zover te stellen dat de vraag zich opdringt, waarom de banken er kennelijk niet op uit zijn rendabele ondernemingen enthousiast te maken voor de mogelijkheden, die de openbare markt biedt (waarmee bij de argeloze lezer de indruk kan worden gewekt dat de banken hun cliënten ter zake op onjuiste wijze van advies dienen).

Om deze voorstelling van zaken die strijdig is met de werkelijkheid recht te zetten, wil ik op het volgende wijzen.

De krachtige inflatie in de achter ons liggende jaren en de daarmee gepaard gaande hoge rentestand hebben het aan-

* Directeur van de afdeling Economisch Onderzoek van de Algemene Bank Nederland.

zien van het aandeel als beleggingsmiddel zeer negatief beïnvloed. De particuliere beleggers, die de reële waarde van hun aandelenbezit als gevolg van de inflatie zagen afnemen, hebben zich in die periode nagenoeg geheel van de aandelenmarkt afgewend en andere wegen gezocht om zich tegen de geldontwaarding te beschermen. Verscheidene institutionele beleggers zijn er in dezelfde periode toe overgegaan hun bezit aan Nederlandse aandelen geheel of ten dele af te stoten, hetgeen de negatieve ontwikkeling van de aandelenmarkt nog heeft versterkt. Deze ontwikkeling en fiscale overwegingen (hoge vennootschapsbelasting, aftrekbaarheid van rentelasten) hebben ertoe geleid dat in het bedrijfsleven, waaronder ook ondernemingen met een bevredigende rentabiliteit, de financiering met vreemd vermogen is toegenomen. Niet alleen in Nederland maar ook in andere landen met een hoog inflatiepercentage kan men constateren dat het bedrijfsleven bij een ongunstig beursklimaat voor aandelen de versterking van het eigen vermogen door uitgifte van nieuwe aandelen zoveel mogelijk naar de toekomst verschuift in de verwachting, dan in een gunstig beursklimaat daartoe te kunnen overgaan. Een en ander heeft o.m. geleid tot een toenemende belangstelling voor de converteerbare obligatielening. Het behoeft verder geen betoog, dat men bij een ongunstig beursklimaat ook een introductie ter beurze van aandelen in een besloten onderneming uitstelt tot betere tijden, omdat anders de betrokken aandeelhouders — in het licht van het voordeel van beursnotering — een onevenredig zwaar financieel offer zouden moeten brengen.

Het moet Gans bekend zijn, dat de grenzen van de mogelijkheden tot kredietverlening van de banken in hoge mate worden bepaald door de vermogens-

positie van de betrokken debiteuren. De banken hebben derhalve alle reden om mee te werken aan een versterking van de vermogenspositie van de bedrijven. Juist nu deze door uiteenlopende oorzaken in de afgelopen jaren zwaar is aangetast, moeten de banken zich in toenemende mate begeven in vormen van kredietverlening met een stijgende risicograad. Het is dan ook niet toevallig, dat juist het georganiseerde bankwezen het initiatief heeft genomen om tot een regeling te komen waaronder het mogelijk is voor bedrijven achtergestelde leningen uit te geven.

Uit het voorgaande moge duidelijk zijn dat aan de bewering, dat de banken aandelenemissies niet bevorderen, de publieke kapitaalmarkt voor zich zelf trachten te reserveren en de ondernemingen zodoende dwingen hun middelenbehoefte in te dekken bij de banken zelf, iedere relevantie ontbreekt. Ik begrijp dan ook niet goed, hoe een hoogleraar ondernemingsfinanciering, die geacht mag worden van de feiten op de hoogte te zijn, een dergelijke uitspraak voor zijn rekening kan nemen.

Ten aanzien van de wat Gans noemt monopolioïde situatie in het emissiebedrijf nog het volgende. Dat de ABN en Amrobank veelvuldig als syndicaatsleider of -lid bij openbare emissies betrokken zijn, vindt zijn verklaring enerzijds in de omstandigheid dat nagenoeg al deze emissies door een bankensyndicaat ter publieke uitgifte worden overgenomen, anderzijds in de grote financiële draagkracht van beide instellingen. (De grote plaatsingskracht en de belangrijke jarenlange ervaring van beide banken op emissiegebied laat ik in dit bestek maar buiten beschouwing.) Met het overnemen van een emissie zijn alle aan de uitgifte verbonden risico's geheel voor rekening van het syndicaat. Bij de in

omvang regelmatig toenemende emissiebedragen is dan ook de financiële draagkracht van de syndicaatsleden van steeds grotere betekenis geworden. Aangezien van een conflictsituatie tussen de bank als financier en de bank als emittent geen sprake is, is er zeker geen behoefte aan een door Gans voorgesteld systeem als gevolgd door „investment banks” in de Verenigde Staten, waarbij de uitgevende instelling voor een belangrijk deel zelf het risico van het al of niet slagen van de emissie draagt.

De bewering dat beide bankconcerns voor alle ondernemingen die op de Nederlandse kapitaalmarkt zijn aangewezen een soort vetorecht hebben, mist, evenals de verklaring dat in het emissiebedrijf concurrentie ontbreekt, elke grond. Een ieder, die in het emissievak enigermate thuis is, weet hoe scherp de concurrentie tussen ABN en Amrobank bij het tot stand komen van emissies is; iedere uitgevende instelling kan het bestaan daarvan gemakkelijk bevestigen. Ik wijs er verder op, dat ABN en Amro Bank, juist om de schijn van een overheersende positie van beide banken op de emissiemarkt weg te nemen, positief hebben meegewerkt aan de werkzaamheden van de z.g. Commissie-Van Campen, die hebben geleid tot de instelling, met ingang van 1 januari 1978, van een nieuw emissie- en toewijzingssysteem voor openbare emissies van obligatieleningen van ten minste f. 50 mln., waarvoor beursnotering wordt aangevraagd.

Tot slot zou ik, ter voorkoming van het ontstaan van misvattingen, Prof. Gans in overweging willen geven bij de voorbereiding van zijn artikelen contact op te nemen met degenen, die met de door hem behandelde materie dagelijks omgaan.

L. van Driel

Naschrift

Jhr. G. E. Loudon en Drs. L. van Driel verklaren de opvallende vermindering van het aantal beursondernemingen — van 655 in 1960 tot 249 in 1977 — en het geringe beroep van het bedrijfsleven op de openbare kapitaalmarkt geheel uit algemeen-economische of sociologische factoren, zoals de inflatie, de rentestand of het ongunstige investeringsklimaat. Deze factoren beïnvloeden de voorkeuren van beleggers voor diverse categorieën beleggingsobjecten, alsmede de rentabiliteit en de financieringskosten van ondernemingen, op een manier die de betekenis van de openbare kapitaalmarkt doet slinken.

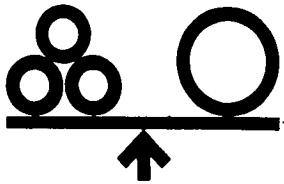
Deze verklaring acht ik onvolledig en onbevredigend, omdat niet duidelijk is waarom financiële instellingen, die in 1977 f. 2,3 mrd. op de openbare markt opnamen, dan wél op deze markt kunnen opereren. Andere rendabele onderne-

mingen zouden dit dus ook kunnen doen. Het feit dat er ten gevolge van de genoemde algemene factoren veel onrendabele ondernemingen zijn, doet hierbij niet ter zake.

Als additionele verklaring voor het gebrekkig functioneren van de openbare kapitaalmarkt ten behoeve van (niet-financiële) ondernemingen heb ik een tweetal factoren van institutionele aard genoemd. De eerste factor is dat openbare emissies altijd worden verzorgd door algemene banken, die zich evenwel ook met kredietverlening aan ondernemingen bezighouden. Ter gedeeltelijke financiering hiervan doen zij voor eigen rekening een beroep op de openbare markt. Het probleem is nu dat Loudon en Van Driel deze combinatie van functies niet als conflicterend beschouwen, terwijl ik zelf dit zie als een schoolvoorbeeld van een conflictsituatie. Ter verdediging van mijn visie kan ik slechts wijzen op het feit dat deze combinatie in de Verenigde Staten en Japan verboden is.

De tweede institutionele factor die remmend werkt op het verrichten van transacties ter openbare markt is het bestaan van een monopolioïde situatie in het emissiebedrijf van de banken, door de overheersende positie van de ABN- en Amroconcerns. Bij de 37 openbare emissies van niet-financiële instellingen die in de periode 1975 t/m 1977 hebben plaatsgevonden was één van deze twee concerns altijd in het emissiesyndicaat opgenomen, in 30 van de 37 gevallen hadden zij hierin te zamen zitting. Toch zegt Loudon dat ondanks „het relatief beperkt aantal marktpartijen” er van „ruimschoots voldoende concurrentie” sprake is, terwijl Van Driel verklaart dat mijn opvatting als zou in het emissiebedrijf concurrentie ontbreken, „elke grond mist” (overigens heb ik niet gesproken over het ontbreken van concurrentie, maar over een monopolioïde situatie). De lezer oordele zelf over dit meningsverschil.

De combinatie van deze twee factoren

Bespiegelingen rond het begrotingstekort

DRS. B. KRAMER*

De omvangrijke hoeveelheid leesvoer die het kabinet onlangs onder de smakelijke titel *Bestek '81* heeft opgediend maakt duidelijk dat er in de komende jaren in de Nederlandse economie voor velen weinig te genieten zal zijn. Met name geldt dit voor de overheid die haar beleidsmogelijkheden geleidelijk aan ziet ingeperkt door de steeds geringere financiële ruimte die beschikbaar komt.

In principe staat het kabinet in deze situatie een drietal wegen open: bezuinigingen op uitgaven, verhoging van belastingen en sociale premies en vergroting van het overheidstekort. De mate waarin van beide eerstgenoemde mogelijkheden gebruik kan worden gemaakt is vooral afhankelijk van politieke besluitvorming en daarmee van maatschappelijke haalbaarheid. De mogelijkheden met betrekking tot de omvang van het begrotingstekort worden — in het kader van het structureel begrotingsbeleid — op meer normatieve wijze vastgesteld. Van belang zijn hierbij de verwachtingen ten aanzien van de economische ontwikkeling op middellange termijn. Gepoogd wordt het financieringsgedrag van de overheid zo goed mogelijk te laten aansluiten op dat van de particuliere sector. In het kader van de ombuigingsoperatie heeft de minister van Financiën over het op dit punt in de komende jaren te voeren beleid advies gevraagd aan de Interdepartementale Studiegroep Begrotingsruimte. De Studiegroep is tot de conclusie gekomen dat het tekort van de gehele overheid

na een overgangperiode dient te zijn teruggebracht tot een bedrag ter grootte van 4 à 5% van het nationaal inkomen. In het onderstaande zal worden ingegaan op de overwegingen die hierbij een rol hebben gespeeld.

Theorie

De theorie van het structureel begrotingsbeleid schrijft voor dat het tekort dat de overheid gedurende een aantal jaren gemiddeld mag hebben moet zijn afgestemd op de gewenste verhouding tussen sparen en investeren in de overige sectoren van de economie. De gedachte hierbij is dat de overheid via de kapitaalmarkt een beroep kan doen op het deel van de besparingen dat de particuliere sector na aftrek van de investeringen als het ware ongebruikt laat. Van dit financieringsoverschot moet echter eerst nog worden afgetrokken het bedrag dat in het kader van de ontwikkelingshulp naar het buitenland wordt overgemaakt. Het betreft hier in feite een schenking die uit de binnenlandse besparingen moet worden voldaan. In samenhang hiermee moet een overschot op de lopende rekening worden nagestreefd van dezelfde omvang.

Het saldo op de lopende rekening geeft het totaal van besparingsoverschotten en -tekorten van de verschillende binnenlandse sectoren weer. Is er sprake van een langdurig overschot op de lopende rekening, dat uitgaat boven

het bedrag dat voor ontwikkelingshulp nodig is, dan betekent dit dat er binnen de economie te weinig wordt besteed.

Onevenwichtigheden

Tot zover de theorie. In de praktijk is de Nederlandse economie in de afgelopen jaren gekenmerkt door aanzienlijke onevenwichtigheden. Vooral na het intreden van de recessie in 1971/1972 is dit duidelijk aan het licht gekomen. In de reële sfeer heeft dit zich in de eerste plaats gemanifesteerd in een abrupte terugval van de bedrijfsinvesteringen in vaste activa in relatie tot het nationaal inkomen. In de periode 1961 t/m 1971 bedroeg deze investeringsquote gemiddeld ca. 15,5%, terwijl in de jaren daarna een gemiddelde van ca. 13% bereikt werd. De oorzaken van deze terugval zijn genoegzaam bekend. De rendementen van de bedrijven vertoonden, mede door de krachtige toename van de reële arbeidskosten, een aanzienlijke daling. Hiernaast verslechterden de afzetperspectieven, wat zowel een gevolg was van de aantasting van de concurrentiepositie als van de terugval van de internationale conjunctuur.

Bezien vanuit de financieringskant had dit tot gevolg dat er uit hoofde van investeringen een geringer beslag werd gelegd op de besparingen. Een gevolg was dat het financieringsoverschot van de particuliere sector toenam. Voor de overheid ontstond hierdoor wat meer ruimte op de kapitaalmarkt waardoor het wat dit betreft minder bezwaarlijk werd het tekort te laten oplopen. Dit laatste kwam goed uit omdat zij trachtte de ingezakte conjunctuur door middel van stimuleringsprogramma's weer op gang te helpen.

Zoals gezegd dient de ontwikkeling van de betalingsbalans bij de bepaling van het structureel toelaatbaar tekort eveneens in de beschouwing te worden betrokken. In de periode 1972/1976 werd de lopende rekening door zeer

werkt nog versterkend. Banken die niet tot de twee genoemde concerns behoren, weten dat, als zij cliënten tot het verrichten van openbare transacties adviseren, hiertoe de hulp van de „grote twee“, dus van de concurrent, moet worden ingeroepen, hetgeen weinig aantrekkelijk is.

Ten slotte nog dit. De vraag die ik aan de orde heb gesteld is, of wijzigingen in de institutionele opzet van het emissiebedrijf de openbare kapitaalmarkt beter zouden doen functioneren. Dit is van belang bij het herstel van de verstoorte vermogensverhoudingen van het bedrijfs-

leven. De geachte inzenders vinden eigenlijk dat er in dit opzicht niets te verbeteren is. Zelf ben ik een andere mening toegedaan: op zijn zachtst gezegd zijn in de huidige opzet voor het bankwezen te weinig prikkels aanwezig om actief en op eigen initiatief („met enthousiasme“) te werken aan een verlevendiging van de openbare kapitaalmarkt. In ieder geval ben ik van oordeel dat het nodig is dergelijke kwesties in het openbaar ter discussie te stellen. De reactie van beide inzenders juich ik dan ook van harte toe.

M.P. Gans

* De auteur is medewerker van het Economisch Bureau van de Amro Bank.

omvangrijke overschotten gekenmerkt. In feite ontstond hierdoor een vertekende weergave van de werkelijke gang van zaken binnen de economie, aangezien dit louter een gevolg was van de bijdrage van het aardgas. Uit beleidsoogpunt zou het dan ook niet juist geweest zijn hier een evenredige expansie van de overheidsuitgaven, mogelijk gemaakt door een structurele bijstelling van het begrotingstekort, tegenover te stellen, aangezien het overschot op de lopende rekening niet geheel een gevolg is van een tekort aan bestedingen. Op deze wijze zou te weinig rekening worden gehouden met de binnenlandse ontwikkeling. Getracht werd derhalve om het overschot, naast enige toename van het financieringstekort, vooral te compenseren door een beleid gericht op netto kapitaaluitvoer.

Doordat de rente evenwel onvoldoende daalde bleef belegging in guldenwaarden relatief aantrekkelijk en slaagde het compenserend kapitaalmarktbeleid slechts ten dele. Mede hierdoor kon een krachtige appreciatie van de gulden ontstaan. Naast de onevenwichtigheden in de reële sfeer was er eveneens sprake van aandacht vragende ontwikkelingen in de monetair sfeer. In de periode 1972 t/m 1977 groeide de liquiditeitsmassa met gemiddeld bijna 15% per jaar en lag daarmee gemiddeld 3% per jaar boven de groei van het nominale nationale inkomen. De liquiditeitsquote onderging daardoor eveneens een niet onaanzienlijke stijging. Pas in de loop van 1977 daalde de quote enigszins, mede door het instellen van de kredietrestrictie.

De huidige situatie wordt thans op een aantal gebieden gekenmerkt door onevenwichtigheden in de economische en monetair sfeer, en door een financieringstekort (dit jaar 5,5%) dat aanzienlijk ligt boven hetgeen structureel aanvaardbaar wordt geacht (4 à 5%). Dit laatste leidt ertoe dat, evenals in voorafgaande jaren, een deel van het tekort niet op de kapitaalmarkt kan worden gedekt en dus monetair moet worden gefinancierd.

Het structurele tekort

Bij de vaststelling van het structurele begrotingstekort in de komende jaren baseert de Studiegroep zich op de basisprojectie van de Centrale Economische Commissie. Hoewel hierin alleen de bezuinigingen zijn begrepen, die nog resteerden uit de vorige kabinetsperiode alsmede de ombuiging die samenhangt met de bijstelling van de volumegroei van het BNP (samen f. 7 mrd.) en dus niet de extra ombuiging waartoe het kabinet heeft besloten (f. 3 mrd.) wordt aangenomen, dat de conclusies met betrekking tot het aan te houden begrotingstekort er niet fundamenteel door worden aangetast.

De verwachtingen voor de bedrijfsinvesteringen in vaste activa monden voor de periode 1978 t/m 1982 uit in een gemiddelde reële toename van 3,5%. Dit brengt met zich mee dat bij een groei van het nationaal inkomen van 3% en bij een gelijkblijvende spaarquote na verloop van tijd vanuit de particuliere sector een wat groter rechtstreeks beroep op de besparingen zal worden gedaan, waardoor het financieringsoverschot van de particuliere sector zal afnemen. Voor de overheid betekent dit dat dienengevolge een geringer kapitaalmarktberoep mogelijk zal zijn. Een tegengestelde invloed zal echter uitgaan van het feit dat er de komende jaren in het kader van de Wet op de Investeringsrekening en van de steunverlening aan individuele bedrijven omvangrijke kapitaaloverdrachten van de overheid naar de bedrijvensector zullen plaatsvinden. De overheid zal dus ook voor de financiering hiervan moeten zorgen wat inhoudt dat het beroep van de bedrijven op de besparingen zal afnemen. Dit laatste zal eveneens het geval zijn als het algemeen beleid, gericht op verlaging van de arbeidsinkomensquote, succesvol is. Door de verbeterde rendementspositie zal het bedrijfsleven in dat geval zijn investeringen weer meer uit eigen middelen kunnen financieren. Per saldo wordt verwacht dat er ongeveer een gelijkblijvend aanbod voor de overheid beschikbaar zal zijn.

Hiernaast is van belang hoe de lopende rekening van de betalingsbalans zich zal ontwikkelen. Indien er inderdaad een overschot zal ontstaan zoals door de CEC wordt geraamd van 1,5 à 2% van het netto nationaal inkomen, dan zal het thans gevoerde beleid, gericht op netto kapitaaluitvoer, moeten worden gecontinueerd. Dit zal dan weer tot gevolg hebben dat de kapitaalmarkt ruimte voor de overheid zal verminderen. Ook op andere gronden zijn echter grenzen gesteld aan het beroep van de overheid op de openbare kapitaalmarkt. Uit technische overwegingen kan de frequentie waarmee staatsleningen worden uitgeschreven niet te groot zijn, terwijl een te omvangrijke vraag tot rentestijging zou kunnen leiden. Voor buitenlanders wordt het hierdoor aantrekkelijk in Nederland te beleggen. Een gevolg is dan dat het kapitaalmarktaanbod weer toeneemt. Een dergelijke gang van zaken deed zich recentelijk voor waardoor niet minder dan 30% van het toegewezen bedrag van de staatsleningen naar buitenlandse inschrijvers ging. Uit monetair oogpunt is deze ontwikkeling echter niet wenselijk, aangezien de toestroming van middelen uit het buitenland een zelfde effect heeft als monetaire financiering.

Ten slotte is het gedrag van de overheid op de onderhandse markt niet onbelangrijk. De laatste jaren is zij ook hier zeer actief. Vorig jaar werd een

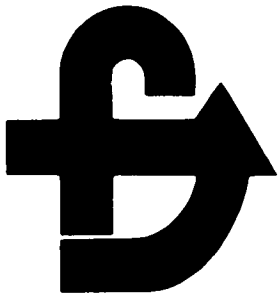
kwart van de totale behoefte op deze markt gedekt. Dit jaar zal dat nog meer zijn, aangezien alleen al in de eerste vijf maanden een ongeveer even groot bedrag op deze markt werd geleend als in het gehele vorige jaar. Er zijn echter grenzen gesteld aan het beroep van de staat op de onderhandse markt, aangezien het gevaar bestaat dat de hier van oudsher opererende lagere overheid in de verdrinking komt.

Het geheel overziende komt de Studiegroep tot de conclusie dat er in de komende jaren mogelijk wat meer ruimte voor de overheid op de kapitaalmarkt zal ontstaan. Er bestaan echter twijfels of men er ook in zal slagen deze ruimte geheel naar zich toe te halen. Naast deze kapitaalmarkt-technische overweging leiden echter ook de monetaire en macro-economische ontwikkelingen tot de aanbeveling het structureel begrotingstekort op het huidige niveau, 4 à 5% van het nationaal inkomen, te houden. De nadruk lijkt hierbij zelfs eerder op het laagste dan op het hoogste cijfer te liggen.

Overgangperiode

De grote vraag bij het betoog van de Studiegroep is uiteraard hoe men van het hoge tekort waar we thans mee zitten en waar we het volgend jaar mee te maken krijgen (waarschijnlijk 6%) al in 1982 op het structurele niveau van 4 à 5% wil aanlanden. In belangrijke mate wordt hier vertrouwd op de inverteer-effecten die zullen ontstaan als de economie zich ontwikkelt zoals door de CEC wordt voorzien. Zonder te willen millimeteren kunnen deze ramingen op een aantal punten een zeker optimisme niet worden ontzegd, zelfs als daarbij rekening wordt gehouden met de grotere ombuiging waartoe het kabinet heeft besloten. In de eerste plaats geldt dit voor de mate waarin het herstel van de goederenuitvoer wordt voorzien. Enerzijds is dit sterk afhankelijk van het al of niet op gang komen van de internationale conjunctuur en anderzijds van de vraag of kostenmatiging op zo'n korte termijn al tot afzetherstel zal kunnen leiden. Voorlopig lijkt het er eerder op dat dit laatste, mede gezien de omvangrijke internationale overcapaciteit, nauwelijks mogelijk zal zijn.

In samenhang hiermee kunnen eveneens vraagtekens worden gesteld bij de raming van het overschot op de lopende rekening. Naast de zich ongunstig ontwikkelende handelsbalans is hierbij mede de voortgaande negatieve tendens met betrekking tot de dienstenbalans van belang. Mogelijk is de betalingsbalansontwikkeling, zoals die zich vorig jaar en in het eerste kwartaal van dit jaar heeft voorgedaan, meer structureel dan wordt aangenomen. Verder lijkt de geraamde trendmatige groeivoet van het

Collectieve beslissingen en de „Clarke-tax”

DRS. H. M. VAN DE KAR

Bij overheidsvoorzieningen gaat het in een aantal gevallen om gezamenlijk gebruik (collectieve goederen) en in de meeste gevallen om aankoop voor gezamenlijke rekening. Dan ontbreekt de tucht van de markt en kan het zijn dat bij het nemen van beslissingen over de omvang en de samenstelling van de voorzieningen niet de ware individuele preferenties worden getoond. Het feit dat de rekening wordt gesplitst, terwijl de voordelen van collectieve goederen aan allen toevallen maakt dat het voor een individu zinvol kan zijn het belang dat hij bij een voorziening heeft te overdrijven. Hij draagt immers zelf maar een fractie van de kosten. Ook het uiten van een te lage waardering kan aantrekkelijk lijken. Met name als men het idee heeft dat daardoor de eigen bijdrage beperkt zal blijven, terwijl de voorziening toch wel in de gewenste omvang wordt gerealiseerd. Men kan ongestraft overvragen dan wel onderbieden. De „Clarke-tax” zou daarin verandering kunnen brengen.

Als de ware individuele preferenties niet bekend zijn is het lastig om te beoordelen of een collectief besluit tot een efficiënt (Pareto-optimaal) resultaat leidt. Die handicap heeft de geleerden vele hoofdbrekens gekost. Talloze beslissingsregels zijn onderzocht en stuk voor stuk te licht bevonden. We moesten ons er maar bij neerleggen dat de deelnemers aan groepsbeslissingen er soms belang bij kunnen hebben hun echte voorkeuren voor publieke goederen onder stoelen en banken te steken.

Sinds kort wordt er reclame gemaakt voor een nieuwe manier om collectieve beslissingen te nemen. Dit nieuwe keuzeproces zou tot uitkomsten leiden die Pareto-optimaliteit benaderen en het zou superieur zijn aan tot nog toe bekende, al dan niet in de praktijk toegepaste allocatiemechanismen (zoals de

meerderheidsregel). Het baanbrekende van dit keuzeproces is dat het een prikkel bevat voor de deelnemers om eerlijk aan te geven hoe ze over de alternatieven denken. Die prikkel is de zogenaamde „Clarke-tax”. In vele opzichten is deze „Clarke-tax” een merkwaardige heffing. In tegenstelling tot de gewone belastingen leidt hij tot kennis over de vraag naar voorzieningen. Dit kenmerk heeft hij dus gemeen met marktprijzen. Hij verschilt echter van de meeste belastingen en prijzen door het niet beogen van kostendekking. Sterker nog, de opbrengst van de „Clarke-tax” mag niet worden aangewend, omdat daardoor de uitkomst van het beslissingsproces kan worden beïnvloed. We zullen deze „Clarke-tax” en het keuzeproces, waarvan hij een vitaal onderdeel is, nader beschouwen.

nationaal inkomen eerder voor benedenwaartse dan bovenwaartse bijstelling in aanmerking te komen, mede gezien de verwachting dat de ruilvoet de komende jaren ook enige verslechtering zal ondergaan. Ten slotte blijven er grote twijfels bestaan over het op gang komen van de investeringen.

Conclusie

Al deze onzekerheden duiden erop dat in de komende jaren waarschijnlijk

niet het herstel zal plaatsvinden dat noodzakelijk is voor het bereiken van een gezondere situatie in het begin van de jaren tachtig. Blijkens een aantal projecties beginnen de moeilijkheden vanaf die tijd pas goed, met name ten aanzien van de betalingsbalans en werkgelegenheid. Vooral moet worden voorkomen dat de inflatie in de tussenliggende jaren weer de kop opsteekt. Dit legt o.a. een grote verantwoordelijkheid op aan het financieringsgedrag van de overheid.

B. Kramer

Het nieuwe keuzeproces

Het proces komt kort gezegd op het volgende neer. Ieder lid van de groep heeft het recht om zoveel invloed uit te oefenen als hij wil bij het nemen van de groepsbeslissing. Hij drukt zijn voorkeur uit in een geldbedrag. Wordt als gevolg van zijn bieden een ander alternatief gekozen dan het geval zou zijn als hij minder had geboden of niet had meegedaan dan ontstaat er een welvaartsverlies voor de overige leden van de groep. Dit in geld uitgedrukte welvaartsverlies wordt hem in rekening gebracht. Dit is de „Clarke-tax”. We zullen laten zien dat het verlies kleiner zal zijn dan het door hem uitgebrachte bod. Hij gaat er dus op vooruit, mits het uitgebrachte bod zijn voorkeur goed weerspiegelt. Anders is hij in de aap gelogerd.

De kern van het systeem is dus dat een deelnemer wordt geconfronteerd met de in geld uitgedrukte verandering in het totaal van de consumentensurplusen van de andere deelnemers, indien en voor zover die verandering door hem wordt veroorzaakt. Als zodanig is het systeem te beschouwen als een variant van de uit de welvaartstheorie bekende compensatietoetsen van Kaldor en Hicks ¹⁾. Deze toetsen dienen om vast te stellen of er sprake is van een verbetering van de collectieve welvaart. Hierbij gaat het erom of de winnaars ten minste in staat zijn om uit hun winst de bij anderen opgetreden verliezen te compenseren. Feitelijke compensatie behoeft niet plaats te vinden. Ook in ons nieuwe keuzeproces vindt geen compensatie plaats in de zin van het daadwerkelijk schadeloos stellen van de verliezers (de reden daarvoor wordt nog besproken). Wel kunnen de winnaars echt worden aangeslagen voor de netto kosten die zij anderen toebrengen. Dat is dus een verschil met de compensatietoetsen.

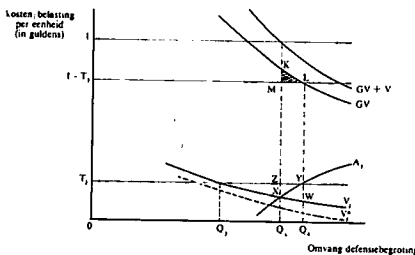
¹⁾ Zie voor een samenvatting: A. K. Dasgupta en D. W. Pearce, *Cost-benefit analysis*, Londen, 1972, blz. 57 e.v.

Het bovengenoemde principe werd in 1961 beschreven door Vickrey in een poging om de werking van markten te verbeteren 2). Het trok toen nauwelijks aandacht. De draad werd opgepakt door Groves in 1973 3) die naar een methode zocht om binnen een organisatie de beschikbare middelen aan te wenden in overeenstemming met de wensen van de leden van die organisatie. Onafhankelijk van hem en Vickrey ontwikkelde Clarke 4) een soortgelijk systeem voor de besluitvorming over collectieve goederen. Tideman en Tullock 5) legden de relatie tussen het werk van Groves en Clarke en kwamen in 1976 met een gepopulariseerde beschrijving van wat sedertdien bekend staat als het demand-revealing process (DRP) 6). De hierna volgende uiteenzetting van het DRP is gedeeltelijk gebaseerd op hun presentatie.

De omvang van een begrotingspost

Stel dat defensie wordt geleverd in eenheden die een gulden kosten en dat die kosten per eenheid constant zijn. Defensie is een collectief goed. Iedere geleverde eenheid biedt alle leden van de groep tegelijkertijd dezelfde bescherming. Hoe vindt nu via het DRP de beslissing plaats over het door de groep gezamenlijk aan te schaffen aantal eenheden defensie? Of, wat op hetzelfde neerkomt, hoe wordt de omvang van de defensiebegroting vastgesteld?

Figuur 1. Begrotingsomvang en „Clarke-tax”

We veronderstellen dat de wijze waarop de defensielasten over de leden van de groep worden omgeslagen, vastligt. Bij de besluitvorming over de omvang van het defensiebudget weet dus een ieder wat een bepaalde hoeveelheid defensie hem via de belastingen gaat kosten. Individu j in figuur 1 weet dat zijn bijdrage aan iedere defensiegulden T_j zal zijn. Hij zelf zou bij die „prijs” Q_j eenheden defensie aanschaffen. Ieder groepslid dat aan de besluitvorming wil deelnemen wordt gevraagd zijn vraagcurve te openbaren. Ons individu j zal moeten vermelden hoeveel hij overheeft voor defensiebudgetten die groter resp. kleiner zijn dan Q_j . Het resultaat is de vraagcurve V_j . Het besluitvormingssecretariaat verzamelt de individuele gegevens en verwerkt deze (door

verticaal te sommeren) tot een gezamenlijke vraagcurve $GV + V_j$. Het snijpunt met de kostenlijn levert het optimale defensiebudget Q_s . Tot zover niets nieuws. Dit is immers het door Samuelson beschreven evenwichtspunt voor collectieve goederen 7). Door het ontbreken van garanties over de zuiverheid der getoonde preferenties, werd dit evenwicht lange tijd als een onbereikbaar ideaal beschouwd. Het DRP brengt daarin verandering: de „Clarke-tax” vormt een aansporing tot oprechtheid.

Per deelnemer wordt de „Clarke-tax” als volgt vastgesteld. Eerst wordt nagegaan welke omvang het defensiebudget zou hebben als hij niet mee zou doen aan de besluitvorming. Voor het individu j is dat de omvang Q_a die wordt bepaald door de gesommeerde vraag van de anderen (de curve GV) en het deel van de defensielasten dat voor rekening van de anderen komt (de lijn $1 - T_j$). Merk op dat, ook al doet individu j niet mee, hij toch — via de gewone belastingen — zijn aandeel in de kosten betaalt. Niet meebeslissen en een volkomen inelastische individuele vraag zijn in dit geval hetzelfde: je bent bereid jouw aandeel te betalen ongeacht de hoeveelheid defensie. Ons individu j is niet zo mak. En dat gaat hem extra geld kosten.

Deze rubriek wordt verzorgd door het Fiscaal-Economisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam

De „Clarke-tax” die hij moet betalen is als gezegd het bedrag dat nodig is om de anderen schadeloos te stellen als door zijn meedoen het defensiebudget afwijkt van Q_a . Door het meetellen van de voorkeur van j wordt de hoeveelheid defensie verminderd tot Q_s . Voor de niet geleverde eenheden tussen Q_a en Q_s worden uiteraard geen kosten in rekening gebracht. Iedere eenheid defensie links van Q_a is de anderen meer waard dan hun aandeel in de kosten per eenheid. Wat resteert is een verlies aan surplus, weergegeven door de driehoek KLM. De GV -curve is dus bepalend voor de bedragen die j als schadeloosstelling moet betalen voor afwijkingen van Q_a . Door deze curve te spiegelen in Y wordt de curve A_j verkregen die te beschouwen is als een weergave van het aanbod dat de anderen j doen.

Voor iedere eenheid onder Q_a krijgt j minder terug dan T_j . Voor zijn rekening blijft de driehoek ZYX (= KLM), de door hem te betalen „Clarke-tax”. Deze is minder dan het voordeel (geringer nadeel) dat j heeft van de verkleining van de defensiebegroting. Dit voordeel wordt weergegeven door de oppervlakte $ZYWX$. Een verdere inkrimping van de begroting dan tot Q_s zou hem per eenheid meer „Clarke-tax” kosten dan het hem aan vermindering van zijn nadeel

oplevert. Zijn netto voordeel is maximaal bij Q_s .

Stel nu dat j niet zijn ware voorkeur, zoals weergegeven door V_j , meedeelt maar bewust een te lage voorkeur inzet. Zijn valse vraagcurve V_j^* ligt dan onder V_j . Het defensiebudget wordt kleiner dan Q_s maar het voordeel daarvan is kleiner dan de te betalen „Clarke-tax”. In het DRP loont het de ware preferenties te tonen. Bij overwaardering gaat in dit geval mogelijk voordeel verloren en onderwaardering kost meer dan het oplevert.

Kiezen uit kandidaten

Het cijfervoorbeeld in tabel 1 moge illustreren dat het DRP niet alleen geschikt is voor begrotingsbeslissingen, maar in beginsel kan worden gebruikt voor iedere collectieve keuze.

Tabel 1. Het kiezen van een voorzitter

Kiezer	Voorkeur voor kandidaten (in guldens)			„Clarke-tax”	Netto voordeel van meedoen
	A	B	C		
1	40	20	0	10	20 - 10 = 10
2	0	60	40	30	60 - 30 = 30
3	10	0	30	0	0
Totaal	50	80	70		
2 + 3	10	60			
1 + 3	50	20	30		
1 + 2	40	80	40		

Drie personen moeten een voorzitter kiezen uit drie kandidaten. Iedere kiezer drukt zijn relatieve waardering voor een kandidaat uit in guldens. Kiezer 1 vindt kandidaat A 20 gulden meer waard dan kandidaat B en B weer 20 gulden meer waard dan C. Zou met behulp van de meerderheidsregel paars-

2) W. Vickrey, Counterspeculation, auctions and competitive sealed tenders, *Journal of Finance*, no. 16, mei 1961, blz. 8-37.

3) T. Groves, Incentives in teams, *Econometrica*, no. 41, juli 1973, blz. 617-633.

4) E. H. Clarke, Multipart pricing of public goods, *Public Choice*, no. 11, 1971, blz. 17-33.

5) T. N. Tideman en G. Tullock, A new and superior process for making social choices, *Journal of Political Economy*, no. 84, december 1976, blz. 1145-1159.

6) Die naamgeving is niet zo erg geslaagd, omdat eigenlijk steeds de toevoeging nodig is dat het om publieke goederen gaat. Voor andere goederen is „het” demand-revealing process immers het marktproces.

7) P. A. Samuelson, The pure theory of public expenditure, *Review of Economics and Statistics*, november 1954, blz. 386-389.

gewijze worden beslist dan zou de Arrow-paradox zich voordoen. Het DRP kent dit nadeel niet. Het alternatief met de hoogste totale waardering (B) wordt gekozen. Kiezers 1 en 2 beïnvloeden deze uitkomst. Zou 1 niet meestemmen dan was C gekozen en zonder 2 had A gewonnen. Voor kiezer 1 is de „Clarke-tax” 10 gulden, het bedrag dat nodig is om de waardering voor C en B gelijk te maken. Voor 2 is de heffing 30 gulden het verschil tussen de gesommeerde waarderingen voor A en B. Beiden houden na belasting voordeel over van hun interventie. Stel dat kiezer 2 zijn voorkeur voor B meer dan 10 gulden te laag had opgegeven. C zou zijn verkozen en zijn netto voordeel zou 20 zijn (bij een „Clarke-tax” van 20 gulden). Nu is zijn netto voordeel 30. Overbieden is voor hem evenmin profijtelijk: B wint toch. Kiezer 3 kan door overbieden de uitkomst wijzigen. Bij een bod van 50 wordt C gekozen. De „Clarke-tax” die hij moet betalen is 40. Aangezien zijn echte waardering 30 is gaat hij erop achteruit.

Kanttekeningen bij het DRP

De vraag is of de „Clarke-tax” mag worden beschouwd als een belasting. Er is geen sprake van dwang. Niemand hoeft tegen zijn zin mee te doen aan het beslissingsproces. Bovendien wordt er een individuele tegenprestatie geleverd in de vorm van een voor het individu gunstige wijziging van de groepsbeslissing. De „Clarke-tax” stelt de deelnemers in staat om beleidswijzigingen te kopen tegen marginale maatschappelijke kosten. In deze opzichten is de „Clarke-tax” dus geen belasting maar een prijs. Het is echter een prijs die per deelnemer kan verschillen. Bovendien zijn de kosten van de voorzieningen al gedekt (uit belastingopbrengsten). Een vergelijking met de winstopslag van een discriminerend monopolist ligt voor de hand. De „Clarke-tax” verschilt verder van zowel belastingen als prijzen: de deelnemers weten niet tevoren of ze de „Clarke-tax” moeten betalen en wat de hoogte zal zijn, tenzij iedere deelnemer de waarderingen van de anderen zou kennen. We houden het er maar op dat de „Clarke-tax” een prijs is. Per slot introduceert hij de tucht van de markt bij het nemen van niet-marktbeslissingen.

De „Clarke-tax” verbetert niet alleen de afweging tussen publieke voorzieningen onderling, doch biedt bovendien een mogelijkheid tot betere afweging van publieke en private goederen. Door de combinatie van een goed werkend marktmechanisme en een goed werkend DRP zou onder bepaalde voorwaarden een efficiënt resultaat tot stand kunnen komen omdat de consumentensurplus voor marktgoederen en door de overheid verstrekte goederen worden ge-

maximaliseerd 8). Dat klinkt mooi. Er zijn echter ook nogal wat nadelen verbonden aan het DRP 9).

Via de „Clarke-tax” wordt er een verbinding gelegd tussen de in het besluitvormingsproces uitgeoefende invloed en het inkomen van de kiezer. Dat kan op zich zelf al een groot bezwaar zijn als men de verdeling van de koopkracht onrechtvaardig vindt. Dat bezwaar is dan niet specifiek voor het DRP, het geldt evenzeer het marktmechanisme. Voor het DRP zou het kunnen worden ondervangen door met punten te werken in plaats van met gulden. Iedere deelnemer zou een gelijke hoeveelheid punten krijgen (per periode of per serie beslissingen). De afweging tussen private en publieke voorzieningen wordt op die manier echter weer losgekoppeld.

Het optreden van inkomenseffecten vormt een probleem waarvoor binnen het DRP nog geen goede oplossing is gevonden. Ter illustratie: kiezer 1 in de tabel vindt A 20 gulden meer waard dan B en B idem ten opzichte van C. Laten we aannemen dat het nu niet gaat om het kiezen van een voorzitter, maar om alternatieven die elkaar niet uitsluiten. Als hij 20 gulden wil betalen om B te bereiken, dan kan het zijn dat de stap naar C hem daarna nog maar 18 gulden waard is. Hij kan echter in dit systeem geen rekening houden met het dalende grensnut van zijn inkomen: het verschil tussen C en A is 40 en niet 38. Groves en Ledyard 10) laten zien dat als met inkomenseffecten rekening wordt gehouden de kans bestaat dat het DRP geen evenwicht bereikt. Bovendien wordt daardoor de weg geopend naar strategisch gedrag van de kiezers.

Een ander bezwaar van het systeem dat in de beschouwingen veel aandacht heeft gekregen is het lek dat ontstaat door het niet besteden van de opbrengst van de „Clarke-tax”. Indien dit geld op een of andere manier ten goede zou komen aan de leden van de groep dan zou dat hun stemgedrag kunnen beïnvloeden. Een neutrale bestemming (buiten de groep) is wel toegestaan. Voor de groep is de opbrengst van de „Clarke-tax” evenwel verloren. Tideman en Tullock menen dat aan dit bezwaar geen groot gewicht toekomt. De opbrengst van „Clarke-tax” zal niet veel hoger uitkomen dan ongeveer $\frac{1}{N}$ e deel van de collectieve uitgaven in kwestie, waarbij N staat voor het aantal deelnemers aan het beslissingsproces 11). Bij toename van het aantal deelnemers nadert de „Clarke-tax” tot nul. Reeds bij groepen van enige omvang zou het lek verwaarloosbaar klein worden. De prikkel om de ware preferenties te tonen verdwijnt daarmee ook bij het groter worden van

het aantal beslissters! Hier stuiten we overigens op een bekend verschijnsel. Net als andere collectieve beslisseregels gaat het DRP mank aan het euvel van de toenemende laksheid der kiezers bij het groter worden van hun aantal.

Men kan zich afvragen of de propagandisten van het DRP niet wat te gemakkelijk over het bezwaar van het surplus aan opbrengst heenstappen. Zo besteden zij geen aandacht aan de rol van het overschot bij beslissingen over maatregelen die verder geen collectieve uitgaven vergen. Bovendien wijzen zij niet op de consequentie dat bij beslissingen over relatief kostbare zaken de „Clarke-tax” aanzienlijk kan zijn, ook al is de groep vrij groot. Groves en Ledyard 12) wijzen er in dit verband op dat situaties denkbaar zijn waar sprake is van een fors overschot ongeacht het aantal deelnemers. Nader onderzoek is geboden. Dit onderzoek zal ook de praktische toepassingen van het DRP moeten betreffen. De tot nu toe geleverde beschouwingen vertonen in dit opzicht een groot manco.

Om in het geval van grote groepen tot aanvaardbare oplossingen te komen wordt in de praktijk meestal gewerkt met (volks)vertegenwoordigers. Kan dat ook met het DRP? De vertegenwoordigers zullen het consumentensurplus van hun achterban moeten maximaliseren. De „Clarke-tax” die zij veroorzaken zal op een of andere manier moeten worden doorspeeld naar degenen die zij vertegenwoordigen. Zolang er echter geen vastgelegde relatie is tussen kiezer en gekozone, is er geen garantie dat de „Clarke-tax” de beoogde regulerende werking heeft.

De voorlopige conclusie is dat het DRP het meest geschikt lijkt voor directe democratie in relatief kleine groepen. Misschien kan er eens mee worden geëxperimenteerd. Bijvoorbeeld door vakgroepen binnen onze universiteiten. Daar heeft men immers ervaring met besluitvormingsexperimenten.

H. M. van de Kar

8) G. Tullock, The demand-revealing process as a welfare indicator, *Public Choice*, no. 29/2, 1977, blz. 59.

9) De sterke en zwakke kanten van het DRP worden in een dertiental artikelen uitvoerig uit de doeken gedaan in een speciale aflevering van het tijdschrift *Public Choice* (no. 29/2, voorjaar 1977). Hier wordt volstaan met het aanstippen van enkele van de belangrijkste nadelen.

10) T. Groves en J. Ledyard, Some limitations of demand-revealing processes, *Public Choice*, voorjaar 1977, blz. 107-124.

11) Tideman en Tullock o.c., blz. 1156.

12) Groves en Ledyard, Reply to comments enz., *Public Choice*, no. 29/2, voorjaar 1977, blz. 139-143.

Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen, dan kunt u *ESB* onmogelijk missen.

OECD: Health, higher education and the community. Towards a Regional Health University. Parijs, 1977, 350 blz., f. 66.

Verslag van een internationale conferentie van de OECD, gehouden van 15-18 december 1975 te Parijs. Het verslag bestaat uit vier delen, t.w. 1. Higher education and the community; 2. Health and society; 3. The Regional Health Uni-

versity: concept and models; 4. Ten experiments in education of the health professions in the context of regional health care.

Mr. H.C.J.G. Janssen: Inleiding tot het nieuw ondernemingsrecht. Tweede, herziene druk. H.D. Tjeenk Willink, Groningen, 1976, 501 blz., f. 48.

Dit boek bevat een beschrijving en uitleg van het nieuwe ondernemingsrecht alsmede de tekst der Fusiegedragsregels met toelichting en de departementale richtlijnen en standpunten met betrekking tot oprichting en statutenwijziging van naamloze en besloten vennootschappen. De tweede druk is ingrij-

pend gewijzigd vergeleken met de eerste druk als gevolg van het in werking treden van Boek 2 van het nieuwe BW.

Mr. H.C.J.G. Janssen: Nieuw ondernemingsrecht. Derde, herziene uitgave. H.D. Tjeenk Willink, Groningen, 1976, 189 blz., f. 23,50.

Tekstuitgave van de nieuwe wettelijke regelingen. Geselecteerd zijn teksten, handelende over: 1. Algemene bepalingen rechtspersonen; 2. De naamloze vennootschap; 3. De besloten vennootschap; 4. De jaarrekening; 5. Het recht van enquête; 6. De ondernemingsraad; 7. De vennootschapsbelasting; 8. De dividendbelasting; 9. Het handelsregister.

**Vroom & Dreesmann
Nederland B.V. zoekt een**

drs. bedrijfseconomie

Binnen de stafafdeling Bedrijfskundig Research kent de organisatie de sectie Planning- en Operations Research. Deze sectie heeft tot taakgebied:

- de ontwikkeling van planning-modellen, die kunnen dienen ter ondersteuning van het management bij de voorbereiding van beslissingen;
- het doen van fundamenteel en toegepast onderzoek inzake het ontwerpen van modellen en de verstrekking van informatie over de resultaten hiervan;
- de advisering betreffende de toepasbaarheid van de ontwikkelde modellen.

Voor een juiste tenuitvoerlegging van deze taken denken wij aan een drs. bedrijfseconomie, die belangstelling heeft in de toepassing van OR-technieken in de detailhandel.

De werkzaamheden vinden plaats in kleine projectgroepen. De geschikte leeftijd gaat tot 30 jaar, hetgeen impliceert dat pas afgestudeerden ook in aanmerking komen. De standplaats is Amsterdam.

Belangstellenden gelieven een brief met relevante gegevens te sturen naar:
Vroom & Dreesmann
Nederland B.V. t.a.v.
Drs. G. Dieteren,
Postbus 276,
1000 AG Amsterdam

VROOM & DREESMANN

Dr. P.W. Huizenga: De ondernemingsraad. Instrument van hervorming en medezeggenschap. Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, Kampen, 1977, 84 blz., f. 8,90.

Dit geschrift tracht van christelijk standpunt uit de ondernemingsraad te schetsen als een belangrijk instrument voor de vernieuwing van de onderneming en daarmee van de samenleving.

Dr. H.C.M. de Swart en Prof. Dr. H.G. Hubbeling: Inleiding tot de symbolische logica. Van Gorcum, Assen/Amsterdam, 1976, 141 blz., f. 24,50.

Dit boekje is bedoeld als een eerste inleiding tot de symbolische logica voor zowel zelfstudie als voor inleidende academische cursussen, en eventueel voor eindstudie VWO (filosofie, wiskunde II).

Prof. Mr. H.W. Wertheimer: Enige kanttekeningen bij het S.E.R.-advies inzake de toekomstige juridische status van de Fusiegedragsregels en inzake een preventieve materiële toetsing van functies door de overheid. 31 blz.

Oratie uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleeraar in de rechtswetenschappen aan de

Interuniversitaire Interfaculteit Bedrijfskunde van het Interuniversitair Instituut Bedrijfskunde te Delft en deswege tevens aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit te Rotterdam op donderdag 17 november 1977.

Dr. K. Rijks: Het instituut van de fiscale eenheid in de vennootschapsbelasting. Tweede druk. Uitgeverij FED BV, Deventer, 1976, 73 blz., f. 14,50.

Een weergave van en een toelichting op het geldende recht met betrekking tot het instituut „fiscale eenheid” uit de Wet op de vennootschapsbelasting.

Gewest 's-Gravenhage

In het Gewest 's-Gravenhage werken de gemeenten 's-Gravenhage, Leidschendam, Nootdorp, Rijswijk, Voorburg en Zoetermeer samen, onder meer op het terrein van de economische ontwikkeling.

Voor de beleidsafdeling Economische Ontwikkeling van het Gewestbureau wordt gevraagd een

REGIONAAL-ECONOOM

De afdeling houdt zich naast het vervullen van een aantal secretariaten van overlegorganen bezig met het beleidsondersteunende werk betreffende vraagstukken op het terrein van de regionale economie. Daarin speelt naast het opzetten en begeleiden van regionaal economische onderzoeken het aanpakken van projecten, waarbij overheid en bedrijfsleven tezamen betrokken zijn, een grote rol.

Kandidaten dienen over het vermogen te beschikken om in een klein dynamisch team, tot snelle en gerichte beleidsadvies te komen.

Een goede uitdrukkingsvaardigheid in woord en geschrift is daarbij vereist.

Enige ervaring strekt tot aanbeveling.

Het aanvangssalaris zal liggen tussen f 2.628,— en f 3.336,— bruto per maand.

De gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing.

Sollicitaties kunnen binnen twee weken na verschijning van dit blad gericht worden aan het Dagelijks Bestuur van het Gewest 's-Gravenhage, Kerkplein 3, 2513 AZ 's-Gravenhage.